

TÜRKİYE 2005

BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ RAPORU

Bu rapor

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı koordinatörlüğünde
Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü'nün
teknik desteği ile hazırlanmıştır.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı
Necatibey Caddesi No: 108 Yücetepe 06100 Ankara
Tel : (90 – 312) 294 65 10
Fax : (90 – 312) 294 65 77
www.dpt.gov.tr

Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü
Birlik Mahallesi 2. Cadde No: 11
Çankaya 06610 Ankara
Tel : (90 – 312) 454 11 00
Fax : (90 – 312) 496 14 63
www.un.org.tr

Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005

KOORDİNATÖR

Kemal MADENOĞLU

TEKNİK KOORDİNATÖR

Kamil AYANOĞLU

EDİTÖRLER

Nuri DUMAN

Ebru KAAN

KATKIDA BULUNANLAR

Murat ALTINSOY

İlyas ÇELİKOĞLU

Hasan ÇOBAN

Ercan DANSUK

Zeynep DEMİRHAN DARVİSH

Sırma DEMİR

Ersin ESEN

Harun GÜNGÖR

Nihan KIRCALIALI

Tuncer KOCAMAN

Mustafa KONUKÇU

Gamze MALATYALI

Arzu ÖZBAY

Nurhan PARLAK

Nevin PEYNİRCİOĞLU

Canan SARITAŞ

Hakan YAZICI

Yusuf YÜKSEL

Milenyum Deklarasyonu ile 189 ülke temsilcisi tarafından benimsenen Binyıl Kalkınma Hedefleri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına hız kazandıran yol göstericiler olması ve gelişmiş ülkelerin de bu çabaya katkı sağlamaları için ciddi bir taahhüt oluşturması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu hedeflere ulaşılması ile küresel dayanışma içinde, çevrenin korunduğu, yoksulluktan uzak, kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştiği daha müreffeh bir dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir arada, barış ve istikrar içinde yaşamaları mümkün olacaktır.

Ülkelerin hedeflerle ilgili mevcut durumlarını görmeleri açısından Ülke raporları son derece önemlidir. Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye Raporu ülkemizin sosyal gelişmişlik düzeyini gösteren ve bu alanda yapılması gerekenleri ortaya koyan kapsamlı bir çalışma olmuştur. Ülke-

mizde uygulanan kalkınma politikalarının belirleyicisi olan Uzun Vadeli Strateji ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ön-Ulusal Kalkınma Planı ve 2006 ile 2008 yılları arasında uygulanacak olan Orta Vadeli Program, Binyıl Kalkınma Hedefleri ile uyum içindedir.

Rapor gerek Binyıl Kalkınma Hedeflerine gerekse de ulusal kalkınma hedeflerimize ulaşma yolunda gösterdiğimiz ve göstermeyi taahhüt ettiğimiz başarının izlenmesi açısından somut ve ölçülebilir göstergeler sunmaktadır. Raporda da görüleceği gibi Türkiye'nin son yıllarda izlediği kararlı politikalar sayesinde 2015 yılına kadar bu hedeflere ulaşmak mümkündür.

Bu Raporun tüm kamuoyunda Hedeflere yönelik toplumsal bir çabaya önderlik edeceğine inanmaktayım. Raporu hazırlayan Devlet Planlama Teşkilatına, teknik desteğini esirgemeyen Birleşmiş Milletler Türkiye Temsilciliğine ve çalışmaya katkıda bulunan tüm kurumlara içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Abdülatif ŞENER
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Türkiye'nin kalkınmada önceliklerine sürdürülmekte olan reform süreçleri içinde yer verilmekte ve bu öncelikler dünya liderlerinin Binyıl Zirvesinde kabul ettikleri Binyıl Bildirgesine ilişkin taahhütlerini de içermektedir. Kalkınma yolunda çok sağlam bir çerçeveyi teşkil eden Binyıl Bildirgesi, 2015 yılına kadar yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılmasını hedefleyerek insanların hayatlarında reel ve ölçülebilir farklılık yaratmak amacını taşımaktadır. Bu evrensel çerçevenin içinde yer alarak, Türkiye, başarılı bir şekilde Avrupa Birliği'ne katılımını sağlarken herkesin eşit derecede kalkınmadan nasibini alacağı ve bu kalkınmışlık seviyesini sürdürebileceği bir yolda sağlam adımlarla ilerleyecektir.

Binyıl Kalkınma Hedeflerine ilişkin Türkiye'nin durumunu gösteren bu ilk rapordan da görüleceği üzere, Türkiye, 2015 yılına kadar bu hedefleri yakalama ve hatta bu hedeflerden de öteye gidebilecek durumdadır. Yine de bazı sıkıntıların bulunduğu da bir gerçektir. Bu itibarla, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin birinci amacı olan yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması; üçüncü amacı olan kadın-erkek eşitliğinin sağlanması; dördüncü amacı olan çocuk ölümlerinin azaltılması ve beşinci amacı olan anne ölümlerinin azaltılması bütün Türk halkı için önemlidir.

Türkiye'de bulunan Birleşmiş Milletler Örgütleri ülkenin bu hedeflere ulaşması yolundaki çabalarına destek vermektedir. Yoksulluğun azaltılması, kamu reformu, sağlık, eğitim, kadın ve çocukların haklarının iyileştirilmesi konularındaki çalışmalarımız hem devlet kuruluşlarına hem de diğer ulusal kuruluşlara bu hedeflerin ulusal program ve eylem planlarında yer alması ve netice itibarıyla bu hedeflere ulaşılması hususunda yardımcı olmaktadır.

Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya yönelik mevcut olumlu gelişmeleri idame ettirme açısından Türk halkının siyaset adamlarının ve karar alıcıların bu hedefler hakkında bilgilendirilmesi ve bu hedeflere ulaşma çabalarına dahil edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, bu raporun konuyla ilgili daha kapsamlı bir tartışma fırsatı ve bunun neticesinde olumlu sonuçlar doğuracağını ümit ediyor, Türkiye'de bulunan Birleşmiş Milletler Örgütlerinin bu süreçte katkıda bulunacağını taahhüt ediyorum.

Jakob SIMONSEN

Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörü

AMAÇ 1 MUTLAK YOKSULLUK VE AÇLIĞI
ORTADAN KALDIRMAK

AMAÇ 2 TÜM BİREYLERİN
TEMEL EĞİTİM ALMASINI
SAĞLAMAK

AMAÇ 3 KADINLARIN DURUMUNU
GÜÇLENDİRMEK VE TOPLUMSAL
CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAMAK

AMAÇ 4 ÇOCUK ÖLÜMLERİNİ AZALTMAK

AMAÇ 5 ANNE SAĞLIĞINI İYİLEŞTİRMEK

AMAÇ 6 HIV/AIDS, SİTMA VE DİĞER SALGIN
HASTALIKLARIN YAYILIMINI
DURDURMAK

AMAÇ 7 ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ
SAĞLAMAK

AMAÇ 8 KALKINMA İÇİN KÜRESEL
ORTAKLIKLAR GELİŞTİRMEK

Kısaltmalar

BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BK	Bağ-Kur
BKH	Binyıl Kalkındırma Hedefleri
BKHR	Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu
CO2	Karbondioksit
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ÉİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ES	Emekli Sandığı
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
CIS	Cografı Bilgi Sistemi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH/GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HIPC	Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler
HBA	Hanehalkı Bütçe Anketi
IDD	İyot Eksikliği Hastalığı
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
pNDP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NRT	Nikotin Yenileme Tedavisi
ODA	Resmi Kalkınma Yardımı
ODP	Ozon Tüketim Potansiyeli
OVP	Orta Vadeli Program
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
SB	Sağlık Bakanlığı
SDP	Sağlıkta Dönüşüm Programı
SGP	Günlük Geliri 1 Doların Altında Olan Nüfusun Oranı
SYDGWI	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STİs	Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar
TAG	Türk İşbirliği Ajansı
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFCCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
DAC	Kalkınma Yardımı Komitesi
GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
AB	Avrupa Birliği
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
IMF	Uluslararası Para Fonu

İçindekiler

Giriş **10**

Mutlak Yoksulluk ve Açlığı
Ortadan Kaldırmak **12**

Tüm Bireylerin Temel Eğitim
Almasını Sağlamak **20**

Kadınların Durumunu
Güçlendirmek ve Toplumsal
Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak **25**

Çocuk Ölümlerini Azaltmak **33**

Anne Sağlığını İyileştirmek **38**

HIV/AIDS, Sıtma ve Diğer Salgın
Hastalıkların Yayılımını Durdurmak **44**

Çevresel Sürdürülebilirliği Sağlamak **51**

Kalkınma için Küresel Ortaklıklar
Geliştirmek **62**

Özet İstatistikler **74**

Bibliyografya **77**

Giriş

6-8 Eylül 2000 tarihlerinde 147 devlet ve hükümet başkanının da dahil olduğu 189 ulusun temsilcileri, 55. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı için New York'da biraraya gelerek tarihi Milenyum Zirvesi'ni gerçekleştirmişlerdir.

Bu zirvenin sonunda ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunların çözümü için tüm ülkelerin ortak çalışmasını öngören "Milenyum Deklarasyonu" kabul edilmiştir. Milenyum Deklarasyonu barış, güvenlik, kalkınma, çevre, yardıma muhtaç grupların korunması, insan hakları ve yönelişim konularını kapsamaktadır. Deklarasyon birbiriyle ilintili bir dizi kalkınma hedefini küresel gündeme taşımıştır. Bu hedefler "Binyıl Kalkınma Hedefleri" olarak tayin edilmiştir. Her hedef 2015 yılında gerçekleştirilmesi planlanan belli amaçlara sahiptir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, insani kalkınmaya yönelik olarak yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, tüm bireyler için temel eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının durumunun güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma, ve diğer salgın hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirlik, ve kalkınma için küresel ortaklık konularını içermektedir.

Hedeflere yönelik ilerlemeyi izlemek için uygun göstergeler belirlenmiştir. 2015 yılına kadar tüm ülkelerin Binyıl Kalkınma Hedefleri göstergeleri çerçevesinde gerekli çalışmaları yaparak küresel kalkınmada mesafe katetmeleri beklenmektedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri 1990lardan bu yana düzenlenen küresel konferanslarda taahhüt edilmiş olan diğer uluslararası hedeflere yönelik stratejileri de güçlendirici niteliktedir. Binyıl Zirvesi ile küresel gündeme taşınan insani kalkınmanın gerçekleştirilmesi süreci, Doha Bakanlar Deklarasyonu (2001) ve Uluslararası Kalkınmanın Finansmanı Konferansında kabul edilen Monterrey Konsensusu (2002) ile devam etmektedir. Bu zirvede taahhüt edilen 8 hedef bugün küresel gündemin en önemli konusunu oluşturmaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri Milenyum Zirvesi sonrası süreçte sadece BM değil birçok önemli uluslararası organizasyon için de temel prensipler haline gelmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri gerek küresel gerekse de ülke düzeyinde izlenmektedir. Küresel düzeyde BM Genel Sekreteri, BM Genel Kurulu'na Milenyum Deklarasyonunun uygulanması hakkında yıllık raporlar vermektedir. Ülkelerin öncelikli olarak Binyıl Kalkınma Hedefleri Ulusal Raporunu hazırlaması gerekmektedir. Ulusal raporlar, politik liderler, üst-düzey karar mekanizmalarında yer alanlar, sivil toplum, medya ve toplum düzeyinde insani kalkınmaya yönelik kamusal bir tartışmaya yol açması açısından oldukça önemlidir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporunun (BKHR) hazırlık süreci Türkiye’de son derece katılımcı şekilde gerçekleşmiştir. Rapor hazırlama sürecini BM Ülke Ofisi başlatmıştır. Rapor, Boğaziçi Üniversitesi İnsani Gelişme Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) katkıları ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü tüm verileri gözden geçirmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporu hazırlayan kurum olarak ulusal politikalar ve Binyıl Kalkınma Hedefleri arasındaki bağlantıları kurmuştur. Hazırlık süreci boyunca Dışişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü gibi konu ile ilgili kuruluşlar taslak raporu gözden geçirmişlerdir. Bu kuruluşların, özellikle de Hazine Müsteşarlığı’nın katkıları DPT’nin sağlıklı bir rapor hazırlamasına yardımcı olmuştur.

Bu raporda, Türkiye için tüm hedefler ve amaçlar, diğer amaçlarla bağlantıları üzerinde durularak analiz edilmiştir. Yararlanılan tüm veri kaynakları raporda verilmektedir. 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’nın ve 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinin tamamlanması yoksulluk ve sağlık ile ilgili daha yeni bilgiler sağlamıştır. Amaçların tanımları, hesaplanma yöntemleri, ve veri kaynakları belirtilmiş; mevcut durum tanımlanmış ve yakın gelecekte beklenen gelişmeler mevcut bilgi ve verilere göre tahmin edilmiş; eksiklikler bulunan alanlar ortaya konmuş; gelecek için beklentilere dikkat çekilmiştir.

Birçok yönden, Türkiye BKHR’nda ifade edilen hedefleri başarıma yolundadır. Ancak, ülkede, özellikle toplumsal cinsiyet ve coğrafyaya bağlı olarak belirgin yapısal eşitsizlikler ile birlikte, hala derin yoksulluk boşluklarının bulunduğu gerçeği sürmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin karşılaşması muhtemel önemli zorlukların ve yapısal engellerin olduğu alanlar olan Hedef 1 (yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması), Hedef 3 (toplumsal cinsiyet eşitsizliği), Hedef 4 (çocuk ölümleri), ve Hedef 5’e (anne ölümleri) özel önem verilmektedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporunu hazırlanma aşamasında, Türkiye’nin mevcut politik hedeflerinin Binyıl Kalkınma Hedeflerine paralel olduğu gözlenmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri, genel itibarıyla, Türkiye’nin yürürlükteki ekonomik ve sosyal kalkınma plan ve programları ile örtüşmektedir. Bu rapor sonrası süreçte hazırlanacak plan ve programlarda bu bağlantının görünür hale getirileceğini ve sosyal kalkınma yolunda Binyıl Kalkınma Hedeflerinin referans alınacağını belirtmek mümkündür.

Amaç 1: Mutlak Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırmak

Hedef 1:

1990 ile 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan nüfusu yarıya indirmek.

Hedef 2:

1990 ile 2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.

Hedef 1 Göstergeleri

- 1. *Günlük geliri 1 doların (SGP) altında olan nüfusun oranı*
- 2. *Yoksulluk Açığı Oranı*
- 3. *En yoksul yüzde 20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay*

Hedef 2 Göstergeleri

- 4. *Beş yaş altındaki çocuklar arasında düşük ağırlıklı çocuk oranı*
- 5. *Asgari besleyici enerji tüketiminin altında kalan nüfusun oranı*

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Türkiye yoksullukla mücadele etmeye resmi olarak 1990'lı yılların ortasında başlamıştır. Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Türkiye'nin bu konudaki stratejik amacı gelir dağılımındaki eşitsizlikleri kalıcı olarak azaltmak ve mutlak yoksulluğu ortadan kaldırmaktır. *Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH)* ortaya konulmasını takiben Türkiye'nin yoksullukla mücadele çabaları hız kazanmıştır.

Türkiye'de mutlak yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılmasına ilişkin değerlendirmeler büyük ölçüde Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yürütmüş olduğu resmi Hanehalkı Bütçe Anketlerinde (HBA) toplanan verilere dayanmaktadır. Ayrıca, 1994 resmi rakamları da aşağıdaki tablolar da sunulmaktadır. HBA'ların artık düzenli olarak her yıl yapılması planlanmaktadır.

Hedef 1: 1990 ile 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan nüfusu yarıya indirmek.

Hedef 1'e ulaşılması için üç göstergenin izlenmesi gereklidir: Günlük geliri 1 doların (SGP) altında olan nüfusun oranı, yoksulluk açığı oranı ve en yoksul yüzde 20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay.

Gösterge 1: Günlük Geliri 1 Doların (SGP) Altında Olan Nüfusun Oranı

Bu çalışmada yoksulluğun izlenmesi için iki gösterge gözönüne alınmaktadır: Günlük geliri bir doların altında olan nüfusun oranı ve gıda ve gıda-dışı yoksulluk sınırının altında olan nüfusun oranı. Türkiye bu göstergeler açısından kaygı verici bir durumda bulunmamaktadır. Günlük geliri 1 doların (SGP) altında olan nüfusun oranı 1994 yılında % 1,1, 2002 yılında % 0,20, 2003 yılında ise % 0,01 olarak bulunmuştur (Tablo 1). Diğer yandan, gıda yoksulluğunun oranı 2002'de % 1,35, 2003 yılında ise % 1,29'dur. Görüldüğü gibi, Türkiye'de aşırı bir yoksulluk bulunmamakla birlikte, nüfusun önemli bir oranı gıda ve gıda-dışı yoksulluk sınırına çok yakın olarak yaşamaktadır.

Gösterge 2: Yoksulluk Açığı Oranı

Gıda yoksulluğu bu çalışmada yoksulluk açığı oranı formülünde, yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir. Gıda yoksulluğu sınırı, nüfusun üçüncü ve dördüncü yüzde 10'luk diliminin tükettiği 80 ürünün gerçek tüketimlerini baz alan ve top-

lam kalori değerini ortalama bir kişi için günlük 2.100 kilokalori (Kcal) veya yetişkin başına 2.450 Kcal, olarak hesaplayan 2002 HBA'daki yeni yaklaşıma dayanmaktadır.

1994'te yoksulluk açığı oranı 1.54 gibi çok yüksek bir değer olarak bulunmuştur. Bu orandaki değişim ağırlıklı olarak 1994 ve 2002'deki anketlerde uygulanan farklı metodolojilerden kaynaklansa da belirgin bir azalma göstererek 2002'de 0.26'ya düşmüştür¹. Bu rakamlar yoksulların küçük bir gelir transferi ile yoksulluktan kurtulabileceğini de göstermektedir.

Gösterge 3: En Yoksul Yüzde 20'lik Nüfusun Toplam Tüketimden Aldığı Pay

1994-2002 döneminde en yoksul % 20'lik grubun tüketimdeki payı sadece Türkiye genelinde değil hem kentsel hem de kırsal alanlarda artmıştır. Buna paralel olarak en zengin grubun payında bir dü-

Tablo 1: Farklı Metodolojiler Kullanılarak Tanımlanan Türkiye'deki Yoksulluk Oranı

Metodoloji	Yoksulluk Sınırının Tanımı	Yoksulluk Oranı 1994 (1)	Yoksulluk Oranı 2002 (2)	Yoksulluk Oranı 2003 (3)
Mutlak Yoksulluk (Uluslararası Standart)	Mevcut SGP fiyatına göre kişi başına günde bir dolar	% 1,1	% 0,20	% 0,01
Gıda Yoksulluğu	En ucuz gıda sepetinin yerel maliyeti	% 2,9	% 1,35	% 1,29
Gıda ve Gıda-Dışı Yoksulluk	Gıda-dışı dahil temel ihtiyaç sepetinin yerel maliyeti	% 28,3	% 26,96	% 28,12

Kaynak: (1) DİE ve Dünya Bankası, Ortak Yoksulluk Değerlendirmesi Raporu, 2004

(2) DİE Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002

(3) DİE Hanehalkı Bütçe Anketi, 2003

*1 Çalışmada yoksulluk açığı oranı, DİE ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Ortak Yoksulluk Değerlendirme Raporu"ndan (2004) alınmamıştır.

Tablo 2: Yoksulluk Açığı Oranı

1994	2002
1,54	0,26

Kaynak: DİE Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002

şüş gözlenmiştir. Bu gelişmelere karşılık, en zengin % 20'lik kesimin tüketim düzeyi en yoksul % 20'lik kesimin tüketim düzeyinin 4-5 katı olmaya devam etmektedir. Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, kişi başına gelirin 1 doların altında kaldığı hanehalklarında kişi başına tüketimin bu düzeyin de altında olmasıdır.

Yoksul hanehalkları (toplam tüketimin % 10'unu alanlar) gelirlerinin önemli bir bölümünü gıdaya harcamaktadırlar. 2002 HBA'ya göre en yoksul % 20'lik dilimde bulunan aileler toplam harcamalarının % 41'ini gıdaya ayırırken, en zengin % 20'lik dilim gelirinin % 18'ini gıdaya ayırmıştır. Bu oranlar 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinde sırasıyla % 51 ve % 24 olarak bulunmuştur.

Hedef 2: 1990 ile 2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.

Hedef 2'ye ulaşılması için iki göstergenin izlenmesi gereklidir: beş yaş altındaki çocuklar arasında düşük ağırlıklı çocuk oranı ve asgari besleyici enerji tüketiminin altında kalan nüfusun oranı.

Tablo 3: Gelire Göre Sıralı %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Tüketim Harcamasının Dağılımı

Hanehalkı	Türkiye			Kentsel			Kırsal		
	1994	2002	2003	1994	2002	2003	1994	2002	2003
En düşük % 20	8,5	9,3	8,8	8,2	9,0	8,7	9,9	10,6	10,3
İkinci % 20	12,6	13,2	13,0	12,3	13,2	12,7	14,3	13,5	14,7
Üçüncü % 20	16,4	17,2	16,7	16,6	16,8	16,5	17,7	18,2	17,7
Dördüncü % 20	22,0	22,0	21,7	22,2	22,5	21,9	21,7	22,9	22,8
En yüksek % 20	40,5	38,2	39,8	40,7	38,5	40,2	36,4	34,7	34,5

Kaynak: DİE 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi ve DİE 2002, 2003 Hanehalkı Bütçe Anketleri

Tablo 4: Nüfusun Gelir Dağılımı

Hanehalkı	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002*	2003*
En düşük % 20	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0
İkinci % 20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3
Üçüncü % 20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5
Dördüncü % 20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9
En yüksek % 20	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42

Kaynaklar : DPT 2001

* : DİE 2002 ve 2003

¹HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması

²DİE, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002 & DİE ve Dünya Bankası,

Türkiye: Ortak Yoksulluk Değerlendirmesi Raporu, 2004.

Gösterge 4: Beş Yaş Altındaki Çocuklar Arasında Düşük Ağırlıklı Çocuk Oranı

Türkiye açlık sorunu ile karşı karşıya olan bir ülke değildir. Bununla birlikte, yıllardır yoksulluktan kaynaklanan ve özellikle çocukların karşı karşıya oldukları yetersiz beslenme sorunu ile mücadele etmektedir. Beş yaşın altındaki düşük ağırlıklı çocukların oranı 1998'de % 8,3, 2003'de % 3,9 olarak bulunmuştur². Asgari enerji tüketimini karşılayamayan nüfusun oranı 1994'te % 2,9, 2002'de % 1,35 ve 2003 yılında %1,29'dur³. Yetersiz beslenmeden en fazla etkilenen grup nüfusun en yoksul % 20'lik kesimidir.

Düşük ağırlıklı çocukların oranındaki düşüşle beraber Türkiye'de çocukların iyi beslenmemesi ile ilgili kentsel ve kırsal alanlardaki farklılıklar da azalmaktadır. 2003 yılında kırsal alanda düşük ağırlıklı çocukların oranı % 5,9 iken kentsel alanlarda % 2,8 olarak bulunmuştur.

Gösterge 5: Asgari Enerji Tüketimini Karşılayamayan Nüfusun Oranı

"Gıda yoksulluğu" da denilen bu gösterge toplam nüfus içinde yetersiz beslenmenin yaygınlığını ölçmek için kullanılan önemli bir araçtır. Türkiye'de beslenme ile ilgili yoksulluk düzeylerinin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için yeterli veri bulunmamasına karşılık, mevcut veriler,

1994'de nüfusun % 2,9'unun asgari gıda maliyetini karşılayamadığını göstermektedir⁴. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, Türkiye nüfusunun % 14,3'ü (yaklaşık olarak 9,7 milyon) 1999'da asgari enerji ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır (UNDP, 2003). Son bulgular Türkiye'de gıda yoksulluk oranının % 1,29 olduğunu göstermektedir⁵.

2. Konuya İlişkin Politikalar

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan plan ve programlar, yoksulluğu azaltmayı amaçlayan hedeflerin, önceliklerin ve stratejilerin ortaya koyulduğu temel politika oluşturma araçlarıdır. Yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla oluşturulan politikaların yer aldığı ana dökümanlar şunlardır:

Tablo 5: Düşük Ağırlıklı Çocukların Dağılımı

	1998			2003		
	Türkiye	Kentsel	Kırsal	Türkiye	Kentsel	Kırsal
Aşırı Düşük Ağırlıklı Çocuk (%)	1,4	0,9	2,3	0,6	0,6	0,8
Düşük Ağırlıklı Çocuk (%)	8,3	6,2	11,9	3,9	2,8	5,9

Kaynak: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, 1998 ve 2003

* 2 HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması

* 3 DİE, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002, 2003 & DİE ve Dünya Bankası, Türkiye: Ortak Yoksulluk Değerlendirmesi Raporu, 2004.

* 4 DİE ve Dünya Bankası Türkiye: Ortak Yoksulluk Değerlendirmesi Raporu, 2004.

* 5 DİE, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2003

Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bu dökümanda sosyal refahın artırılması başlığı altında “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele” için politika öncelikleri dikkate alınmaktadır. Gelir dağılımını iyileştirerek yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir bir büyüme hızı ile toplumun yoksul kesimlerinin ortalama refah düzeyine getirilmesi, gelir transferi sisteminin yoksulların yararına yeniden yapılandırılması, bölgesel farklılıkları azaltmayı hedefleyen, kırsal alanda yaşayan insanların mesleki yönlendirme projelerine ve iş verimliliği ile üretim çeşitliliğini geliştiren programlara katılımları, istihdamın ve sektörlerarası işgücü hareketliliğinin ve sosyal hizmet yatırımlarının artırılması Sekizinci Planda öngörülen politika öncelikleridir.

Ön Ulusal Kalkınma Planı (pNDP/2004-2006): pNDP’de artan iç borçların; Hükümeti, zaten sınırlı olan ülke bütçesinde daha fazla kısıtlamalar yapılmasına yol açacak sert tedbirler almaya zorladığı ifade edilmektedir. Bu durum da, genelde sosyal refahın iyileştirilmesini, özelde ise gelir dağılımının ve yoksulluğun azaltılmasını hedefleyen her türlü politika için kaynak ayrılmasını olumsuz şekilde etkilemektedir.

Acil Eylem Planı (2002): 2002 yılının sonunda uygulanmaya başlayan bu planda sosyal yardım ve dayanışma alanındaki tüm kurum ve kuruluşların 2003 yılı sonuna kadar kendi sorumluluk bölgesindeki yoksul insanları ve aileleri belirlemesi öngörülmüştür. Plan, yoksulluk sınırının altında yaşayan ailelere gıda, giyecek, ya-

kacak ve çocuklarına da eğitim ve sağlık yardımı yapılmasını amaçlamaktadır.

Orta Vadeli Program (2005-2007): Orta Vadeli Programda (OVP), Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele başlığı altında, toplumsal hayatın dışında kalan dezavantajlı kesimlerin (sosyal güvencesi olmadan çalışanlar, eğitimsiz kişiler, korunmaya muhtaç ve suça eğilimli çocuklar, yaşlılar ve özürölüler gibi) hayat şartlarının iyileştirilmesini amaçlayan politikalara vurgu yapılmaktadır. Söz konusu kesimler yoksulluk riski ile karşı karşıya olup, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik gibi temel hizmetlere erişimde güçlük çekmektedirler. OVP bu kesimlerin hayat standartlarını yükseltmeyi ve dolayısıyla sosyal ve ekonomik yaşama katılmalarına olanak sağlamayı öncelikli hedeflerden biri olarak belirlemiştir.

Yoksullukla İlgili Politika ve Projeler Yürüten Belli Başlı Kuruluşlar:

Türk Hükümeti yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetlerini aşağıdaki kamu kuruluşları aracılığı ile yürütür:

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)
- Sağlık Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı / Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü
- Emekli Sandığı (2022 sayılı Kanun)
- Vakıflar Genel Müdürlüğü

Yoksulluğu azaltmakla sorumlu kuruluşlar arasındaki eşgüdüm eksikliği ve bu kuruluşların yürüttüğü programlarda ortak norm ve standartların bulunmayışı yoksullara yönelik etkili bir sosyal koruma sisteminin oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, yeni yoksullukla mücadele (sosyal dışlanma ile mücadele) programlarında iki ana yaklaşım ön plana çıkmaktadır: mevcut sosyal koruma sisteminin geliştirilmesi ve yeni istihdam alanları oluşturulması. Dünya Bankası ve Türk Hükümeti (SYDGM) tarafından başlatılan 635

milyon dolarlık "Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP)" bu doğrultuda yürütülen çalışmalardan birisidir.

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Bağ-Kur (BK) ve Emekli Sandığı (ES) sosyal sigorta alanında faaliyetlerini sürdüren, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ise sosyal yardım ve hizmetler alanında faaliyette bulunan kamu kuruluşlarından başlıcalarıdır. Belediyeler, bazı dernekler ve vakıflar da sosyal yardım ve hizmet faaliyetleri yürütmektedir. 2003 yılında sosyal sigorta programları tarafından kapsanan nüfusun oranı % 86,4; sağlık hizmetleri bakımından sosyal sigorta kapsamındaki nüfusun oranı ise % 85,4'tür. İstihdamın % 54'ü (yaklaşık 10,5 milyon aktif sigortalı), sosyal sigorta kuruluşlarından birine tabi olarak çalışmaktadır.

Sosyal yardım harcamaları özellikle 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrası artmıştır. 2000'de sosyal yardım harcamaları , Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GDP) % 0.48'ini (957,7

milyon dolar) oluştururken; 2004 yılı sonunda, GDP'nin % 0,70'ini (1.990,6 milyon dolar) oluşturmuştur. Bu rakamlar veri yetersizliği nedeniyle belediyeler tarafından yapılan sosyal yardım harcamalarını kapsamamaktadır.

Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve SHÇEK; sırasıyla Yeşil Kart uygulaması, burslar ve çocuklar ile yaşlılar için sosyal yardımlar verilmesi gibi faaliyetler yoluyla yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan diğer kuruluşlardır. Yeşil Kart uygulaması ile hiçbir sosyal güvencesi olmayan ve geliri net asgari ücretin üçte birinden az olan kişilere ücretsiz sağlık hizmetleri sağlanmaktadır. 2005 yılı Haziran ayı itibarıyla Yeşil Kart sistemine kayıtlı nüfus 8,8 milyona ulaşmıştır.

Hedefler ve Göstergeler			
Hedef 1: 1990 ile 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan nüfusu yarıya indirmek			
Gösterge	Başlangıç Yılı	Başlangıç Değeri	Nihai Hedef (2015)
Gösterge 1.a.: Günlük geliri 1 doların (SGP) altında olan nüfusun oranı	1994	% 1,1	% 0,1
Gösterge 1.b.: Gıda ve gıda-dışı yoksulluk sınırının altında olan nüfusun oranı	1994	% 28,3	% 13,48
Gösterge 2: Yoksulluk açığı oranı	1994	% 1,54	0,13
Gösterge 3: En yoksul yüzde 20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay	1994	% 8,5	% 11
Gösterge 4: Beş yaş altındaki çocuklar arasında düşük ağırlıklı çocuk oranı	1998	% 8,3	% 4,2
Gösterge 5: Asgari enerji tüketimini karşılayamayan nüfusun oranı (gıda yoksulluğu)	1994	% 2,9	% 0,67

Kaynak : DİE

3. Ölçütler ve İzleme Kapasitesi

Yoksulluk Verisinin Değerlendirilmesi ve İzlenmesi: DİE, yoksulluk ve diğer bazı sosyal verileri toplamak ve değerlendirmekle sorumlu olan kuruluştur. DİE; 1994 yılında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketini , 2002 ve 2003 yıllarında ise Hanehalkı Bütçe Anketini (HBA) yapmıştır. Türkiye, özellikle 2002 HBA ile birlikte yoksulluk istatistiklerinde uluslararası standartlara ulaşmıştır.

4. Zorluklar

Makroekonomik Ortam

Son 25 yılda sürekli yüksek olarak seyreden enflasyon hızı Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olmuştur. En düşük gelir grupları satın alma güçlerini koruyamamış ve enflasyon, gelir dağılımının kötüleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları ve sonuçta ortaya çıkan kamu finansmanındaki dengesizlik gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan politikalar üzerinde kısıtlayıcı bir etki yapmıştır. Türkiye 2001 yılında ciddi bir ekonomik kriz yaşamıştır. 2002 yılında uygulamaya konan 3 yıllık ekonomik program, ekonomide belirgin bir iyileşme sağlamıştır.

İstihdam politikası yoksulluğun azaltılmasında giderek en güçlü politika aracı haline gelmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin sorunlu bir istihdam yapısı bulunmaktadır.

İzleme İmkanları *				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi			x	
Yasal çerçeve tepkisi		x		
Yasaların uygulanması		x		
Mali kaynakların varlığı	x			
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi			x	
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi		x		
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci			x	

* Değerlendirme DPT uzmanları tarafından yapılmıştır

2003 yılında işgücüne katılma oranı, Avrupa Birliğinde ortalama % 70 iken, Türkiye'de % 48,3 olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'deki işsizlik oranı da % 10,5'tir. Kadınlar arasında işgücüne katılımın yetersizliği (% 26,6) yoksulluğun önemli nedenlerinden birisi olarak gösterilebilir.

Bölge, Gelir ve Cinsiyet Farklılıkları

DİE tarafından gerçekleştirilen 1994 ve 2003 anketlerine ait veriler gelir dağılımında bölgeler arası önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. 2003 HBA'ya göre, Türkiye'nin batısı nüfusu göz önüne alındığında daha (% 28.1) yüksek bir gelir payına sahip iken (% 39.7) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri toplam nüfus içindeki paylarına göre (% 23,5) daha düşük bir gelir payına sahiptir (% 13.4). Benzer bir bulgu gelirin bölge içindeki dağılımında da göze çarpmaktadır: gelir, Türkiye'nin batısında eşit olmayan bir şekilde dağılırken, Doğu Anadolu'da daha eşit bir dağılım gözlenmektedir. Bu bulgular Türkiye'de gelir dağılımının sadece ülke genelinde değil bölge ve yerleşim yeri düzeyinde de dengeli olmadığını göstermektedir. Türkiye'nin kişi başına düşen gelir haritasının gösterdiği gibi gelir ve yoksulluk düzeylerindeki bölgesel farklılıklar ülke için önemli bir zorluk olarak kalmaya devam etmektedir.

Kırsal alandaki yoksulluk oldukça göze çarpmaktadır. Kırsal alandaki işsizlik oranı 2003'de % 6.5'dir. 2003 yılında nüfusun % 33,9'u tarımda istihdam edilirken, bu sektörün Gayri Safi Milli Hasıla'daki payı sadece % 12,6'dır.

Kadınlar arasındaki yoksulluk da üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. Kadınlar arasında görülen yüksek düzeyli yoksulluk anketler ile de ortaya konmuştur. Nitekim, HBA'ya göre; 2002 yılında kadınlar arasındaki yoksulluk oranı %27,2 iken, bu oran 2003 yılında %28,3'e yükselmiştir⁶.

Yoksulluk ayrıca, herkes için eğitim, bebek ve anne ölümlerinin azaltılması gibi diğer hedeflere ulaşılmasının da önünde belirgin bir engeldir. Gerçekte, okur yazar olmama ve düşük eğitim düzeyi ile yüksek yoksulluk yakından ilişkilidir.

Yoksulluğa sosyolojik açıdan bakıldığında⁷, kentsel işgücü piyasasının yeni göçmenlere iş imkanları sağlayamaması, aile bağlarının zayıflaması, gecekondu alanlarının dolması yoksulluk riskini artıran önemli etkenlerdir.

Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Kapasite Eksikliği

Yoksullukla mücadele programı oluşturulmasının iki temel sorunu bulunmaktadır. Birincisi politikaları yürütmekle sorumlu kurumlardaki uyum ve kapasite eksikliği, ikincisi de sosyal hizmet ve yardımların sınırlı kapsamıdır.

* 6 Söz konusu yoksulluk oranlarında gıda ve gıda-dışı yoksulluk, yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

* 7 Buğra ve Keyder, *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey [Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi]*, UNDP, 2003

Amaç 2: Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak

Hedef 3:

2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocukların, ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak

Hedef 3 Göstergeleri

- 6. İlköğretimde Net Okullaşma Oranı
- 7. 1. Sınıfa Başlayan Öğrenciler Arasından 5. Sınıfa Ulaşanların Oranı
- 8. 15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlık Oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine göre herkes eğitim hakkına sahiptir. Temel eğitim zorunlu ve parasız olacaktır. Eğitimdeki okullaşma ve devamlılık göstergeleri, insani kalkınmışlık göstergeleri arasında yer almaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri, herkesin temel eğitim almasını sağlamak için okullaşma, devamlılık ve okur-yazarlık ile ilgili üç gösterge belirlemiştir.

Hedef 3: 2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocukların, ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak

Gösterge 6: İlköğretimde Net Okullaşma oranı

Türkiye'deki temel eğitim, 1997'den önce 5 yıllık zorunlu eğitim olarak ifade edilirdi. 1997 yılında zorunlu eğitim 8 yıl olmuş ve temel eğitim olarak sınıflandırılmıştır. Zorunlu eğitimin uzatılmasının yanı sıra Türkiye, okullaşmanın yüzde 100'e ulaşmasını, sınıf büyüklüklerinin azaltılmasını, ikili eğitimden tam günlük eğitime geçilmesini ve temel eğitimin kalitesinin yükseltilmesini hedefleyen Temel Eğitim Programı'na başlamıştır. Bu amaçlara ulaşmak için belirlenen temel ilkeler şunlardır:

Tablo 6. İlköğretimde Net Okullaşma Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*	2004*
Toplam	74,75	75,40	75,32	75,83	75,75	75,33	75,50	81,08	83,59	90,45	90,80	89,79	90,50	91,95	93,55
Erkek	80,63	81,15	80,92	80,39	80,18	79,79	79,96	86,28	91,00	95,15	93,62	92,37	92,46	93,57	94,83
Kadın	68,60	69,36	69,43	71,03	71,11	70,64	70,83	75,61	75,78	85,53	87,78	87,04	88,40	90,21	92,16

Kaynak: DİE, Milli Eğitim İstatistikleri

(*)2002, 2003 ve 2004 istatistikleri geçicidir.

1990-1996 yılları arasındaki veriler 8 yıllık zorunlu temel eğitime göre hesaplanmıştır.

- Okul binalarının ve sınıfların sayılarının artırılması,
- Taşınmalı eğitim sisteminin genişletilmesi,
- Yatılı ilkokulların yatak kapasitelerinin artırılması,
- Yoksul öğrencilerin okul ihtiyaçlarının karşılanması,
- Okullar için gerekli araç, gereç ve malzemelerin temin edilmesi.

1997 yılından önce orta öğretimin (6. sınıftan 8. sınıfa kadar) zorunlu olmaması nedeniyle bu düzeydeki okullaşma oranı şimdikininkin yarısı kadardı ve kız öğrencilerde de bu oran bu kadar bile yüksek değildi. 5-yıllık ve 8-yıllık temel eğitimdeki net okullaşma oranları karşılaştırma yapmak için mevcut değildir. 1997 yılından itibaren temel eğitim, 8-yıllık olarak ifade edildiği için ilk beş yıl ve bunu takip eden 3 yıl için ayrı istatistiksel veri toplanmamıştır. Bu durum da, 1997 yılını takip eden ilk beş yıllık süre zarfındaki eğilimlerin incelenmesine engel olmaktadır. Bununla birlikte, 1990-1996 dönemi ile karşılaştırıldığında, 1997 ve 2001 yılları arasında erkeklerin ve kızların okullaşma oranlarında önemli artışlar gözlenmektedir. 1997'den sonra net okullaşma oranı, kızlarda %11, erkeklerde %6 ve toplamda %9 artmıştır. Orta öğretimin zorunlu hale getirilmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet dağılımındaki açık kapanmaya başlamıştır.

Gösterge7: 1. Sınıfa Başlayan Öğrenciler Arasından 5. Sınıfa Ulaşanların Oranı

Şu an için böyle bir veri bulunmamaktadır. Buna ilişkin veri setleri, Binyıl Kalkınma Hedefleri göstergeleri çerçevesinde gelecek dönemde toplanacaktır.

Gösterge 8: 15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlık Oranı

15-24 yaş grubundakilerin okur-yazarlık oranı 2003 yılında %96.6'ya ulaşmıştır. Cinsiyetler arasında ise eşitsizlik mevcuttur.

Okur-yazarlık oranı erkekler için %98.4, kadınlar için %94.8'dir. 1990 yılından bu yana cinsiyet dağılımındaki açık, düzenli olarak kapanmakla birlikte, kadınların okur-yazarlık ve okullaşma oranlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Kızların eğitim sistemi içerisinde daha fazla yer almalarını teşvik etmek için çaba sarf edilmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı, 2003 yılında en dezavantajlı 10 ilde başlatılan "Haydi Kızlar Okula" kampanyasıyla kızların okullaşma oranını artırmayı ve temel eğitimde kızlar ve erkekler arasındaki farkı yok etmeyi amaçlamaktadır. Bu kampanya 2004'te 33 ili kapsamış, 2005'te 53 ili kapsamaktadır. 2003-2004 eğitim yılında kız öğrencilerin sayısındaki artış diğer illerde %1 iken bu 10 ildeki artış %5.8 olmuştur.

"Sosyal Riski Azaltma" projesi çerçevesinde nüfusun en yoksul %6'lık kısmının temel eğitime ve sağlık imkanlarına erişebilmesini teşvik etmek amacıyla bir birim oluşturulmuştur. Hükümet, "Şartlı Nakit Transferi" adı verilen yeni bir sistemi 2004 yılında uygulamaya başlamıştır. Bu sistemde, ilkokul ve ortaokula devam eden yoksul öğrencilerin ailelerine aylık olarak yardım edilmektedir. Bu yardım sisteminden faydalanan ailelerin sayısı, Mayıs 2005'te 934 bine ulaşmıştır.

Tablo 7. 15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlık Oranı

Okur-yazarlık oranı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Hedef 2015
Toplam	92,8	93,2	93,8	95,1	95,3	96,1	96,2	96,4	96,6	96,9	95,9	95,7	96,5	96,6	95,6	100
Erkek	97,2	97,3	97,8	98,0	98,1	98,5	98,3	98,4	98,2	98,6	98,3	98,0	98,4	98,4	98,0	100
Kadın	88,9	89,4	89,9	92,2	92,6	93,8	94,2	94,6	95,0	95,3	93,6	93,6	94,7	94,8	93,3	100

Kaynak: DİE, Hanehalkı İş Gücü Anketi (Tekrardan gözden geçirilmiş sonuçlar)

2. Konuya İlişkin Politikalar

1998-2003 dönemi süresince, yıllık olarak ortalama 18,600 sınıf inşa edilmiştir.. Okulların yapımı devlet bütçesiyle, temel eğitim için oluşturulan fonlarla, il idarelerinin katkılarıyla, yabancı kredilerle ve bağışlarla finanse edilmiştir. Dünya Bankası tarafından finanse edilen Temel Eğitim Projesi, Ulusal Temel Eğitim Programı'nın çalışmalarını desteklemek amacıyla 1998 yılında başlatılmıştır. Projenin birinci aşaması süresince, kırsal alanda ortalama 1,650 okul onarılmış ve bu okullardan bazılarının da kapasitesi artırılmıştır. Kırsal alandaki yaklaşık olarak 26,000 okula bilgisayar alınmış, 2,800 okulda bilgisayar sınıfı oluşturulmuş, eğitim malzemeleri dağıtılmış ve öğretmenlere hizmet içi eğitim sağlanmıştır. Projenin ikinci aşamasında da, kırsal alanlardaki ve gecekondu bölgelerindeki okulların iyileştirilmesine, internet ve iletişim teknolojilerinin oluşturulmasına, eğitimdeki özel ihtiyaçlar için gerekli malzemenin ve öğretmenler için hizmet içi eğitimin sağlanmasına odaklanılacaktır.

Taşımalı sistem, daha kaliteli bir eğitim sağlamak ve çok dereceli okullarda okuyan öğrencilere eşit imkanlar vermek amacıyla ve dağınık nüfuslu kesimlerde ya da hiç okul olmayan bölgelerde yaşayanlar için başlatılmıştır. Bu sistemde, öğrenciler her gün en yakındaki merkezi okullara taşınmaktadır. Zorunlu eğitimle birlikte taşımalı sistem özellikle kırsal kesimdeki 6.-8. sınıftaki öğrencilerin eğitiminin sağlanabilmesi için bir gereklilik haline gelmiştir. 2002-2003 eğitim döneminde, bu sistemden yararlanan toplam 654,000 öğrenciden (bütün öğrencilerin %6.3'u) 307,000'i kız öğrenciler olmuştur. Bu öğrencilere bedava taşıma, öğle yemeği, ders kitabı ve üniforma temin edilmiştir.

Yatılı okullar, hem okul olmayan köylerde ve mezralarda yaşayan okul çağındaki grupların hem de yoksul ailelerden gelen öğrencilerin temel eğitimlerini sağlamak amacıyla dağınık nüfuslu yerlerde açılmaktadır. 1997 yılında 153 okulda 78,000 öğrenci varken, bu sayı şu anda % 3.5'lik bir artış göstererek 538 yatılı okulda 279,800 öğrenciye çıkmıştır.

Resmi eğitimde alınan tedbirlerin yanı sıra, yetişkin nüfus için toplu eğitim olanakları da arttırılmıştır. Özellikle, ilköğretimle gidememiş ya da bir çok sebepten ötürü daha düşük seviyedeki ortaokullara gitmiş vatandaşlara eğitim fırsatları sağlamak için uzaktan eğitim üzerine kurulu 8 yıllık zorunlu eğitimle aynı zamana denk gelen "açık ilköğretim okulları" açılmıştır. Uzaktan eğitim sistemi, eğitimine devam edip 8 yıllık ilköğretimi tamamlamak isteyen herkese imkan verecektir. 2003 yılında açık ilköğretim okullarındaki insanların sayısı 308.000'e ulaşmıştır.

Bir başka çalışma da 2003 yılında Avrupa Birliği'nden 100 milyon Avroluk destekle başlatılan *Temel Eğitimi Destekleme* projesidir. Eğitime erişimi kolaylaştırmayı amaçlayan bu projede ayrıca 8 yıllık zorunlu eğitimi artırarak dezavantajlı olan kentlerdeki ve kırsal alanlardaki yaşam standartlarını iyileştirmek hedeflenmektedir.

UNICEF ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) işbirliği içinde olduğu Çocuk Dostu Öğrenme Ortamları programının bir parçası olarak 2003 yılında 10 ilde temel eğitim çağındaki grubu kapsayan faaliyetler başlatılmıştır. Programın Çocuk Dostu Okullar Kampanyası'nda kaliteli eğitimi geliştirmek, pilot okullardaki öğrencilerin öğrenim başarılarını artırmak, okulların yönetimini etkileyecek kararlarda öğrencilerin ve ebeveynlerinin katılımını sağlamak, öğrenciler ve ebeveynleri için okulları daha çekici kılmak ve okulu bırakma oranını düşürmek amaçlanmaktadır.

2005 yılı sonuna kadar erkekler ve kızlar arasındaki okullaşma açığını gidermek ve ilköğretimle gitme konusundaki cinsiyet eşitliğini sağlamak Milli Eğitim Bakanlığı'nın öncelikli hedefidir. "Haydi Kızlar Okula" kampanyasının amacı kızlarda en düşük okullaşma oranına sahip 53 ildeki bütün kızlara kaliteli temel eğitim sağlayarak bu öncelikli hedefi gerçekleştirmektir.

“Eğitime %100 Destek” kampanyası ise eğitime ek kaynaklar yaratmak için başlatılmış olan hükümet destekli başka bir kampanyadır. Kampanya dahilinde, eğitim alanına yapılan bütün bağışlar ve yatırımlar vergiden muaftır.

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1990 ve 2000 Nüfus Sayımları ve Hanehalkı İşgücü Anketleri temel veri kaynaklarıdır.

Eğitimle ilgili temel veriler, ILSIS adı verilen ağ ile MEB için toplanmaktadır. Her okul bu sisteme erişebilmekte ve veriler, MEB il idaresi ağının denetimi altında toplanmaktadır. Bu veriler, içinde bulunulan akademik yılın başlangıcında yayınlanmıştır ancak bir yıldan diğerine geniş ölçüde değişmektedir. DİE resmi eğitim istatistiklerini MEB’in verilerini kullanarak yayınlamaktadır. Bu veriler doğru olarak kabul edilmekte ancak MEB’in istatistiklerinden iki yıl sonra yayınlanmaktadır.

Daha çok ses getirmesi ve daha etkili olması adına veri toplama sistemindeki kapasitenin arttırılmasına yönelik bir ihtiyaç söz konusudur. Veri toplama süreci iyice gözden geçirilmeli ve güvenilir istatistiklerin güncel çıktılarını vermesi sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.

4. Zorluklar

İlköğretim çağındaki nüfus arttıkça, alt yapıda daha büyük yatırımlarla eğitim sisteminin kapsamının genişletilmesine ve insan kaynaklarına duyulan ihtiyaç da zaman içerisinde bü-

yümektedir. 2003-2004 okul dönemi boyunca ilköğretime kaydolan öğrenci sayısı geçen yıl mezun olanlardan 200,000 daha fazla olmuştur.

Her ne kadar zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması öğrenci sayısındaki artışa işaret etse de, bu durum kaliteyle ilgili bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Sınıf büyüklükleri istenilen düzeye getirilememiş ve ikili eğitimden tam günlük eğitime geçiş gerçekleştirilememiştir. Öğrenci öğreniminin uluslararası bir değerlendirmesi Türkiye’nin eğitim sistemini iyileştirmesinin gerekliliğini göstermiştir.

Özellikle 1997’den sonra Türkiye, eğitime erişebilme konusunda hızlı bir iyileşme sergilemektedir. Ancak, eğitime aktarılan kaynakların yeni öğrencilerin eğitim imkanları için kullanılması ve okullaşma oranlarındaki hızlı artış bazı kalite sorunlarına neden olmaktadır. 2003 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı’nda (PISA) Türkiye başarısız ülkelerden bir tanesi olmuştur.

Kızların okula gitmemesinde “okul masrafı” genelde en sık belirtilen neden (%26.0) olarak ortaya çıkmaktadır. Bu

Hedefler ve Göstergeler

Amaç: 2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocukların, ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak

Gösterge	Temel Yılı	Başlangıç Değeri	Nihai Hedef (%)
Gösterge 6: İlköğretimde Net Okullaşma Oranı	1990	74,75	100
Gösterge 7: 1. Sınıfa Başlayan Öğrenciler Arasından 5. Sınıfa Ulaşanların Oranı	1990	-	100
Gösterge 8: 15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlık Oranı	1990	92,8	100

durum kentsel alanlarda daha baskın (%30.2) hale gelmektedir. Aslında kentlerde hem kızların hem de erkeklerin okula gitmemesinde ekonomik faktörler daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar-ken, kırsal bölgelerde “okula duyulan ilgi-sizlik” temel neden olmaktadır. Kızların okula gitmemesine ilişkin nedenler, “uy-gun okulun bulunmaması”, “ev işleri”, “ai-lenin izin vermemesi” de dahil olmak üze-re kırsal bölgelerde daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Ekonomik ve sosyo-kül-türel faktörler kızların okula gitmemesinde genel olarak büyük bir rol oynarken bunun temel nedeni kentsel alanlarda maliyet, kırsal yerleşmelerde “ailevi yükümlülükler” ve “ ailevi değerler” olarak ortaya çıkmaktadır.

İlköğretim çağındaki çocukların ortalama olarak %10'u günümüzde temel eğitim sisteminin dışında yer almaktadır. Türkiye, bu çocukların okula devam etmelerini sağlamak için her türlü çabayı sarf etmelidir. Türkiye'de okullaşma oranının 2015 yılı itibarıyla %100 olmaması için hiç bir sebep yoktur.

Özellikle doğurganlıktaki düşüş, ilköğretim çağındaki nüfus azalmasına neden olacak ve bu da odak noktasının eği-tim konusuna ve eğitimin kalitesine yönelik yatırımlara kay-masına yardımcı olacaktır.

İlkokulu bırakma riski altında olan öğrencilere, onları okul-da tutuabilmek için iş imkanı ve özellikle mesleki eğitim sağ-layan alternatif eğitim yaklaşımlarının sunulması gerekmektedir.

Kızların eğitiminin önemine ilişkin bilincin bölgesel, merkezi ve toplumsal düzeyde artırılması gerekmektedir.

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi		x		
Yasal çerçeve tepkisi	x			
Yasaların uygulanması		x		
Mali kaynakların varlığı		x		
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi		x		
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi		x		
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci		x		

* Değerlendirme DPT uzmanlarınca yapılmıştır

Amaç 3:

Kadınların Durumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak

Hedef 4:

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar, ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak

Hedef 4 Göstergeleri

- 9. İlk, orta ve yüksek öğretimde cinsiyet oranı
- 10. 15-24 yaş grubunda okur-yazarlıkta cinsiyet oranı
- 11. Tarım dışı sektörlerde ücretli olarak çalışan kadınların oranı
- 12. Parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Küresel kalkınma çalışmalarının temel yapısını oluşturan Binyıl Kalkınma Hedeflerini birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir; toplumsal cinsiyet eşitliği de bu hedeflerden birisi olmakla beraber, diğer yedi hedefe ulaşma açısından da çok önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyete temel bakış, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili tüm politikaları, programları, idari ve mali faaliyetleri ve düzenleme süreçlerini kapsayan geniş çaplı kurumsal bir dönüşüme katkıda bulunma stratejisidir. Hedef, en geç 2015 yılına kadar her alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için, kadın ve erkeklere çeşitli seviyelerde eğitim olanakları sunulurken kadınların tarım dışı sektörlerde ve idari görevlerde daha fazla yer almasının sağlanması yoluyla kadınların konumlarını güçlendirmek gerekmektedir.

Türkiye'nin nüfusu 35.5 milyonu kadın (%49.5) olmak üzere 71.8 milyondur (Kaynak: DİE, 2004). Kadınların %49.2'si kentsel alanlarda yaşamaktadır. Yaşam beklentisi kadınlarda 71.2, erkeklerde 66.6 yıldır. Ortalama evlenme yaşı kadınlar için 19.5, erkekler için 23.6'ya yükselmiştir.

Hedef 4: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar, ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak

Gösterge 9: İlk, orta ve yüksek öğretimde cinsiyet oranı

1990 ve 1996 yılları arasında, ilkokulda cinsiyet oranı %94 civarında neredeyse durağandı. Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının ardından, cinsiyet oranı %93.84'ten %85.77'ye düşmüştür. Bu düşüş, 6. 7. ve 8. sınıflara devam eden kız sayısının belirgin olarak az olmasının bir sonucudur. Ancak, 1997 ve 2001 yılları

arasında ilköğretimdeki cinsiyet oranı daha fazla değişkenlik göstermiştir. Beş yıllık dönem içerisinde ilköğretimdeki kızların oranı %85.77'den %92.96'ya artmıştır. Zorunlu eğitimin genişletilmesi bu oranlar üzerinde etkili olmuştur. Türkiye ilköğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması hedefine neredeyse ulaşmıştır.

İlk ve orta öğretimde cinsiyet oranı göstergesinden, Türkiye'de gerek ilköğretim gerekse ortaöğretimde erkeklere göre daha az sayıda kızın eğitim sistemi içinde olduğu anlaşılmaktadır. İlköğretimin zorunlu olmasına rağmen okula kayıtlı olmayan kız çocukların oranının % 7 olması, bu konuda yaşanan bir sorunun işaretidir. Zaman içinde ortaöğretime devam eden kız sayısındaki artış düşük düzeyde kalmıştır. Ortaöğretimde yer almayan kızların payı, nüfusun genç yaş yapısı ve büyüklüğü de göz önüne alındığında ülke

Tablo 8a. İlköğretimde Kız Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (*)	2003 (*)	2004 (*)	Hedef 2015
5 yıllık ilkokul (%)	93,30	93,40	93,80	94,70	94,90	94,70	93,80									
8 yıllık ilköğretim (%)**	84,00	84,50	84,90	85,60	86,09	86,04	86,01	85,80	81,90	88,60	92,20	92,96	94,23	95,49	95,12	100

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi

(*) 2002, 2003 ve 2004 için verilen istatistikler geçicidir.

(**) 1990 - 1996 arası veriler 5 yıllık ilkokul artı 3 yıllık ortaokul verileri baz alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 8b: Ortaöğretimde Cinsiyet Oranı (%)*

Orta-öğretimde Cinsiyet Oranı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Hedef 2015
	64,68	65,90	65,64	66,22	65,60	67,59	70,07	74,23	75,80	74,25	75,62	76,73	73,82	74,43	100

Kaynak: DİE, Eğitim İstatistikleri

(*) 2002 ve 2003 için verilen istatistikler geçicidir.

için dikkat çekicidir ve bu konuda mesafe alınmasının gerekli olduğu açıktır. Ayrıca, gösterge yapısı nedeniyle mezuniyet durumundan çok okula kayıt olma bilgisinden hareket edildiğinden, ortaöğretimde kayıtlı gözüken ve kendi yaş kuşaklarının dörtte üçünden fazlasını oluşturan bu kız çocuklarının ne kadarlık bir oranının ortaöğretimi tamamlayacağına ilişkin bir fikir vermemektedir.

Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı yüksek öğrenim aldıkları oranda artmaktadır. Teknik lise ve meslek lisesi mezunları için % 39.4 ve genel lise mezunları için % 30.8 olan işgücüne katılım oranı, yüksek öğrenim mezunu kadınlar için % 69.2’dir (KSGM, 2001)

Gösterge 10. 15-24 yaş grubunda okur-yazarlıkta cinsiyet oranı

Türkiye’de zaman içerisinde hem genel okuryazarlıkta hem de kadınların okuryazarlığında belirgin bir artış olmasına rağmen, okuma yazma bilmemek, özellikle yetişkin nüfus içerisinde, kaygı verici konuların arasında yer almaya devam etmiştir. 2000 yılında kadınların %19.4’ü, erkeklerin %6.1’i okur yazar değildi, ve ülke genelindeki okuryazarlık oranı %87.3 idi (DİE 2003).

Ayrıca, genel kadın okuryazarlığındaki artışın etkileyici olmasına ve yıllar içerisinde erkek okuryazarlığına göre daha hızlı gerçekleşmesine rağmen, yetişkin kadınların okuma yazma bilmeme oranlarındaki düşüş erkeklerle kıyaslandığında eşit derecede hızlı veya belirgin olmamıştır. Aslında,

1990-2000 dönemi içinde, bu eğilimde ters yönde değişimler ve kısa dönemli tutarsızlıklar da gözlenmiştir. Halihazırda, yetişkin erkek ve kadın okuma yazma bilmeme durumları arasındaki açık neredeyse 1990-2000 döneminin başındaki kadar yüksek bir durumdadır.

1990’larda gençler arasında (15-24 yaş grubunda) okuryazarlıkta cinsiyet oranı %90’dan biraz fazla idi. Bu oranlar Binyıl Kalkınma Hedeflerinden “ilköğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması”na oldukça yakındır. 13 yıllık bir süreçte okuryazar kadınların oranı %91.4’ten %96.3’e yükselmiştir. 1990 ve 1996 yılları arasında genç kadın ve erkek okuryazarlığındaki açığın belirgin bir şekilde kapandığının gözlenmesine rağmen, 1996 yılından sonra bu gelişmenin hızında belirgin bir yavaşlama olmuştur (hatta

Tablo 8c. Yüksek Öğretimde Kız Öğrencilerin Erkek Öğrenciler Oranı (%)

Yüksek Öğretimde Cinsiyet Oranı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*
	52,91	54,10	55,15	62,71	65,19	67,40	66,93	68,16	68,97	70,96	73,44	75,30	73,94	74,50

Kaynak: DİE, Ulusal Eğitim İstatistikleri

(*) 2002 ve 2003 için verilen istatistikler geçicidir.

1998-2000 döneminde fark daha da artmıştır). Bu durumun olası nedenlerinden biri eğitim sistemindeki değişiklik olabilir (Şekil. 9).

Türkiye’de 1990 yılına kadar her beş yılda bir genel nüfus sayımı yapılmaktadır. 1990 yılından itibaren nüfus sayımlarının on yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır (Son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmıştır). Ara yıllarda ise bazı bölgeler için hanehalkı araştırmalarından düzenli bir şekilde veri toplanabilmektedir. Türkiye’de okuma ve yazma bilen nüfusun oranı her iki cinsiyet için sürekli artış göstermiş ama cinsiyetler arasındaki açık kapanmamış ve kadının eğitim düzeyi geride kalmıştır. 1935’den 2000’e kadar olan 65 yıllık dönemde okuma-yazma bilenlerin oranı erkeklerde % 29’dan % 94’e, ka-

dınlarda ise % 10’dan % 81’e yükselmiştir. Kadın nüfusun okuryazarlık oranı erkek nüfuskinden daha hızlı artmışsa da cinsiyetler arasındaki farklılık devam etmiştir (DİE, 2003). Sadece genç yaş grubunda okuryazarlıkta cinsiyet oranının değişimine bakıldığında, durumun Türkiye genelinde iyileşmiş olduğu görülmektedir- 15-24 yaşlar arasındaki her 100 okuryazar erkeğe karşılık 96 okuryazar kadın bulunmaktadır. Ancak göstergenin kişilerin kendi yaptıkları değerlendirmelere dayanmasının bazı riskler taşıdığı ve kişilerin okuma-yazma bilmediklerini söylemekten çekinmelerinin, gösterge değerine yapay bir yükseklik getirebildiğinin de unutulmaması gerekmektedir.

Gösterge 11. Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı

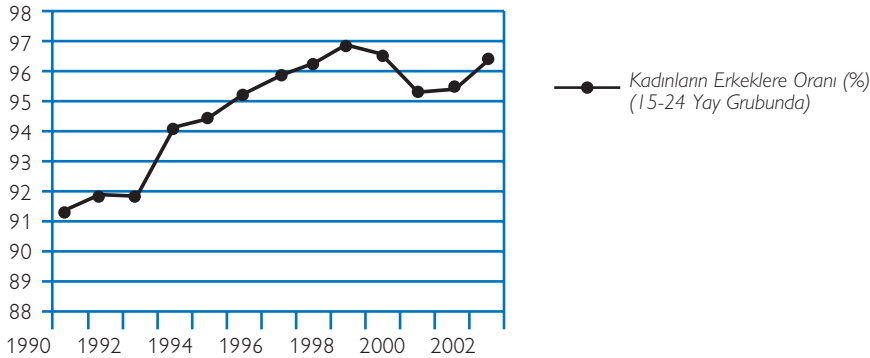
Bu gösterge kadınların tarım dışı sektörlerde ne oranda yer aldıklarını ve böylece erkeklere göre toplumsal ve ekonomik yaşama ne ölçüde katkı yaptıklarını göstermektedir. Gösterge, oransal bilgi sağlayarak kadınların çalıştıkları sek-

Tablo 9. 15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlıkta Cinsiyet Oranı

Okur-Yazarlıkta Cinsiyet Oranı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (*)	2003 (*)	2004 (*)	Hedef 2015
	91,4	91,9	91,9	94,1	94,4	95,2	95,8	96,2	96,8	96,6	95,3	95,5	96,3	96,3	95,2	100

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi
(*) Gözden geçirilmiş sonuçlar

Şekil 1. Okuryazarlıkta Cinsiyet Oranı (%)

tör hakkında fikir verse de, ancak başka bilgilerle desteklen-
diği takdirde anlam kazanacaktır. Kadınların ne kadarının
tarım dışı işlerde ücretli olarak çalıştıklarını, kadınların han-
gi iş kollarında yoğunlaştıklarını ya da aynı iş kollarında er-
keklerle karşılaştırmalı ücret düzeylerinin ne olduğu bilgile-
rini de yansıtmaları göstergesi daha işlevsel hale getirecektir.

1990'lerden beri tarım dışı faaliyetlerde ücretli olarak çalış-
an kadınların oranının istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen,
2004 yılında bu oranda bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu oran ileri sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında düşüktür. Türkiye'de ücretli olarak çalışan kadınların sadece beşte biri tarım dışı sektörlerde çalışmaktadır.

Gösterge 12. Parlamentoda Kadın Milletvekillerinin Oranı

Siyasal karar alma mekanizmalarına kadınların katılımı demokrasinin en önemli unsurlarından biridir. Ancak halen Türkiye'de, toplumsal cinsiyet temsiliyeti konusunda büyük sorun yaşanan siyasette, "toplumsal cinsiyet eşitliğinin" olduğunu iddia etmek güçtür. Her ne kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın oranı on iki yıl içerisinde % 1,8'den % 4,4'e yükselmiş olsa da, 550 üyeli parlamentoda kadınlar halen sadece 24 koltuğa sahiptir.

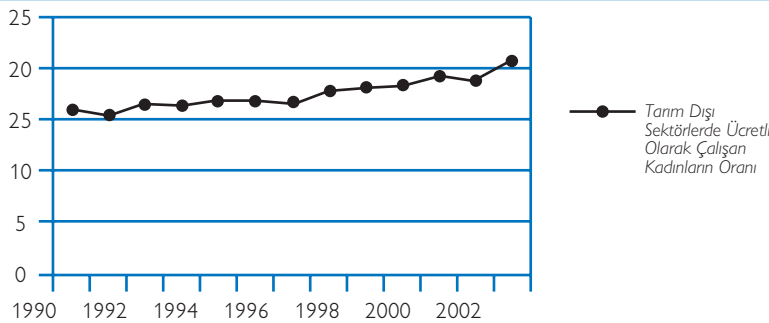
Tablo 10. Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı

Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Hedef 2015 (*)
	15,8	15,5	16,6	16,6	17,0	16,9	16,8	17,7	18,3	18,2	19,2	19,0	20,6	20,6	19,9	35,0

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi (Gözden Geçirilmiş Sonuçlar)

(*): Bütün sektörler için ücretli olarak çalışan kadınların oranı

Şekil 2. Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı

Tablo 11. Kadınlarda Kadınların Sahip Olduğu Koltuk Sayısı

	1991	1995	1999	2002	Hedef 2015
Kadın Milletvekillerinin Oranı (%)	1,8	2,4	4,2	4,4	17
Parlamentoda Kadınların Sahip Olduğu Koltuk Sayısı	8	13	23	24	94

Kaynak: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türkiye’de kadınlar siyasal karar alma sürecinde büyük oranda yeteri kadar temsil edilmemektedir. Dünya genelindeki parlamentolarda kadınların temsiliyet oranları dikkate alındığında, Türkiye 175 ülke arasında 96’ıncı sırada yer almaktadır (UNDP, 2003). Halihazırdaki kadınların politik temsiliyeti, hem parlamento düzeyinde (%4.4) hem de yerel düzeyde (%2’den az), Avrupa, Amerika, Pasifik ve Afrika ülkeleri ortalamalarının altında yer almaktadır. Türkiye’de, kadınların politika düşük katılımı, profesyonel işlere (%33.9), kamu görevlerine (%17) ve yönetici olarak (%11.5) katılım oranları ile karşılaştırıldığında daha dikkat çekicidir.

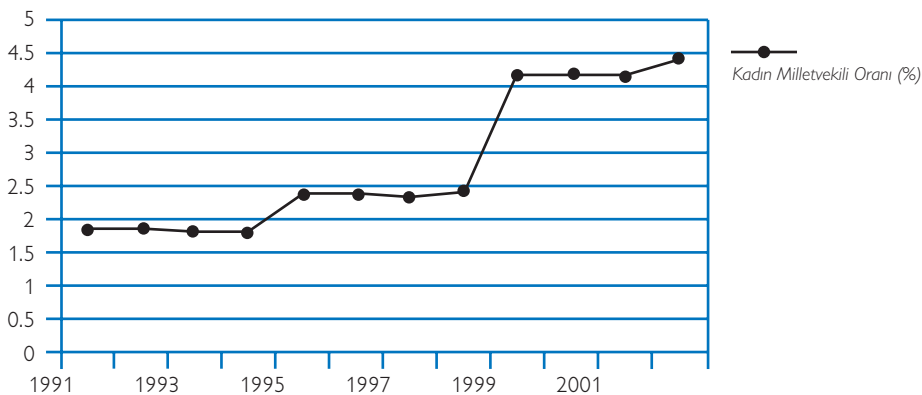
2. Konuya İlişkin Politikalar

Türk Anayasası ve diğer yasalar resmi kadın erkek eşitliğini garanti altına almaktadır. Aralık 2001’de yasalaştırılan yeni Türk Medeni Kanunu daha önceki ayrımcı hükümleri ortadan kaldırmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmiştir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet dengesini gözetken kanunların oluşturulması, kültürel muhafazakarlık ve cinsiyet ayrımcı önyargılara karşı yürütülen sürekli mücadele için de önemli bir adımdır. Eşitliğin lehinde her yeni önlem alışkanlık ve tutumlarda bütün bir değişikliği teşvik etmektedir. Ancak bu şekildeki ilerici bir yaklaşım ile kadınlar erkeklerle eşit bir düzeye gelebileceklerdir. Ailede, işyerinde, politik ve sivil haklar arenasında, sosyal ve kültürel hayat içerisinde eşitlik elde edebilmek için öncelikli strateji, her iki cins için eşit haklar ve fırsatların tanımlanarak yürürlüğe konulmasıdır.

Türkiye zorunlu eğitimde önemli bir adım atmıştır. 1997 yılına kadar 5 yıl olan zorunlu eğitim süresi 1997-1998 öğretim döneminde başlatılan yeni bir uygulamayla 8 yıla çıkarılmıştır. Bu yasal değişikliğe kadar % 94 dolayında olan ilkökul cinsiyet oranı, 8 yıllık ilköğretime geçişle birlikte azalma göstermiş ama 2000’lerden itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır.

Şekil 3. Parlamentoda Kadın Milletvekillerinin Oranı

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Cinsiyete göre öğrenime kayıt oranlarının güvenilir bir şekilde hesaplanabilmesi için ilk ve orta öğretimdeki öğrenci sayılarının toplumsal cinsiyete göre ayrı ayrı toplanması gerekmektedir. Sayımda sorulan sorulara yaş sorularının, özellikle ilköğretim çağındaki (6-13 yaş) kızlar için, dahil edilmesi daha güvenilir tahminler yapılmasına imkan verecektir. Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi'nden düzenli veri akışını sağlayacak bir mekanizmanın kurulması ile sayım yapılmayan yıllar için bile ilk ve ortaöğretim çağındaki çocuk sayılarının sağlıklı bir şekilde hesaplanabilmesi mümkün olacaktır. Böyle bir veriye sahip olunması ile, sayımda elde edilen bilgilerin nüfus projeksiyonlarından elde edilen tahminlerle karşılaştırma olanağı ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de 15-27 yaş grubundakilerin okuryazarlık oranı ve toplumsal cinsiyet bazındaki bilgiler Sayımlardan ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınlarından sağlanmaktadır. Bu bilgiler Sayımda kapsanan en küçük idari birimler ve sosyo-

ekonomik gruplar için üretilmektedir. Ancak, Sayımlarda okuryazarlık verisi öğrenim düzeyi sorularak elde edilmiş olduğundan, bu durum uluslararası standartlara uymamaktadır.

4. Zorluklar

İstatistikler, 1990'ların sonlarına gelindiğinde bile, Türkiye'de kadınlara öğrenim hakkının sağlanmasında belirgin zorluklarla karşılaşıldığının altını çizmektedir. İlköğretimde karşılaşılan bu durumun nedenleri literatürde analiz edilmiştir. Ekonomik sınırlılıklar, kültürel normlar, dinsel inanışlar ve ulusal öğretimdeki yapısal durumdan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkan nedenlerdir.

Hedefler ve Göstergeler

Hedef 4: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak

Gösterge	Temel Yıl	Başlangıç Değeri	Nihai Hedef
Gösterge 9: İlköğretimde cinsiyet oranı	1990	84,0	100
Gösterge 9: Ortaöğretimde cinsiyet oranı	1990	64,68	100
Gösterge 9: Yüksek öğretimde cinsiyet oranı	1990	52,91	100
Gösterge 10. 15-24 yaş grubunda okuryazarlıkta cinsiyet oranı	1990	91,40	100
Gösterge 11. Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı	1990	15,80	35
Gösterge 12. Parlamentoda Kadın Milletvekillerinin Oranı	1990	1,80	17

Hedef 2 içerisinde de tartışılan “okullaşmanın maliyeti”, DİE'nin 1999 Çocuk İşgücü İstatistikleri'ne dayanan güncel bir çalışmadan alınmış olup kadınların genel olarak öğrenime katılmama nedenleri arasında ilk sırada gösterilmektedir (%26): bu değer kentsel bölgelerde keskin bir şekilde yükselmektedir (%30.2). Ekonomik etmenler kent bölgelerinde hem kızların hem de erkeklerin öğrenime katılım oranlarını olumsuz yönde etkilerken, kırsal bölgelerde “okula ilginin azlığı” ana neden olarak belirtilmektedir. Kırsal bölgelerde, kızların öğrenime kayıt yaptırmaması aile içindeki yükümlülüklerle ve değerlere atfedilirken, kentlerde maliyet en başta gelen etmendir.

En üst sosyo-ekonomik statü kategorisi içerisinde, her iki cinsiyetin okula devam etme durumu %96,4 olarak bulunmuştur (KSGM, 2002). Sosyo-ekonomik merdivende aşağı doğru gidildikçe, kadının öğrenime ulaşımı ve okulda kalış şansı azalmaktadır.

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi		x		
Yasal çerçeve tepkisi	x			
Yasaların uygulanması	x			
Mali kaynakların varlığı		x		
Veri toplama kapasitesi			x	
Bilginin kalitesi		x		
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci			x	

* Değerlendirme DPT uzmanlarınca yapılmıştır

Amaç 4: Çocuk Ölümlerini Azaltmak

Hedef 5:

1990 ve 2015 Yılları Arasında Beş Yaş Altı Çocukların Ölümünün 2/3 Oranında Azaltılması

Hedef 5 Göstergeleri

- 13. Beş Yaş Altı Ölüm Hızı
- 14. Bebek Ölüm Hızı
- 15. Bir Yaşındaki Çocukların Kızamığa Karşı Tam Aşılı Olma Oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Çocuk ölümlüğüne ilişkin göstergeler sıklıkla tüm uluslararası kalkınma ölçütlerinde kullanılmaktadır. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin kapsamı içerisinde, çocuk ölümlüğü ve çocuk sağlığını takip edebilmek için üç gösterge seçilmiştir: beş yaş altı ölüm hızı, bebek ölüm hızı ve bir yaşın altındaki çocuklar arasında kızamık aşısı olanların oranı.

Hedef 5: 1990 ve 2015 Yılları Arasında Beş Yaş Altı Çocukların Ölümünün 2/3 Oranında Azaltılması

Gösterge 13: 1000 canlı doğumda beş yaş altı ölüm hızı

Gösterge 14: 1000 canlı doğumda bebek ölüm hızı

Son onüç yıl içerisinde gözlemlenen belirgin azalmaya karşın, hem beş yaş altı ölümlülük hem de bebek ölüm hızı yük-

Tablo 12. Bebek ve beş yaş altı ölüm hızları

	1993-1998	1998-2003	Hedef 2015
Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (‰)	52,1	37,0	20,7
Bebek Ölüm Hızı (‰)	43,0	29,0	17,5

Kaynak: HÜNEE, TNSA-2003

sektir. Yine de bu azalma Türkiye’de hem doğum koşullarının hem de çocukların yaşam koşullarının iyileşmekte olduğunu göstermektedir.

Gösterge 15 : Kızamık aşısı olan bir yaş altı çocukların oranı

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), gelişmekte olan ülkelerde çocukların 9-12 aylık oldukları süre içinde bir doz kızamık aşısı ile bağışıklanmalarını tavsiye etmektedir. Türkiye’de kızamıkla mücadele konusunda önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak gerek kızamık, gerekse diğer önlenebilir hastalıklarla mücadele, rutin aşılama hizmetlerinin yanısıra aşılama kampanyalarıyla da yürütüldüğü için, aşılanma oranları dalgalanma gösterebilmektedir.

Çocuk ölümlülüğünün yaygınlığının ve çeşitliliğinin belirleyicileri arasında ‘önlenebilir hastalıklara karşı mücadele etmek’ önemli bir yere sahiptir. Bu hastalıklar genellikle düşük maliyetli aşılama programları ile büyük oranda engellenebilmektedir.

2. Konuya İlişkin Politikalar

Sağlık-21 Programı :

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) Avrupa Sağlık-21 programına uygun olarak Türkiye için bir “Sağlık-21 Programı” ge-

liştirilmiştir. Program, sağlık durumu göstergelerini iyileştirerek yaşam beklentisini arttırmayı, yaşam kalitesini geliştirmeyi, değişik bölgeler ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki eşitsizlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. Programın altında uygulanan aşağıdaki eylemlerin kısa bir süre içinde tamamlanması beklenmektedir:

- Sağlık Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılması
- Tüm kamu hastanelerini, bir diğer deyişle Sağlık Bakanlığı’na ve diğer kamu kurumlarına bağlı hastaneleri tek bir çerçeve içinde birleştirmek
- Hastanelerin mali ve yönetim yapılarının özerkliğini sağlamak
- Aile Hekimliği sisteminin hayata geçirilmesi ile Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerini etkinleştirmek.
- Anne ve çocuk sağlığı hizmetlerine özel önem vermek
- Özel sektörü sağlık alanında yatırım yapmaya teşvik etmek
- Koruyucu sağlık bakımı hizmetlerini geliştirmek

Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP):

Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) sağlık bakım hizmetlerine erişilebilirliğin artırılması, birinci basamak sağlık hizmetlerinin sevk sisteminin geliştirilmesi, genel sağlık sigortasına geçilmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması, sağlık kurumlarının yönetsel kapasite ve becerilerinin geliştirilmesiyle sağlık sektöründeki insan gücünün motivasyonunun kuvvetlendirilmesini ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini, dolayısıyla da sağlık sektöründe dengeli bir insan gücüne ulaşılmasını amaçlamaktadır. 2004 yılı içerisinde başlatılan

Tablo 13. Kızamık aşısı olan bir yaş altı çocukların oranı

	1993	1998	2003	Hedef 2015
Kızamık Aşısı Olan Çocukların Oranı (%)	77,9	78,5	79,4	95

Kaynak: (HÜNEE), TNSA-2003

SDP Dünya Bankası ile işbirliği içerisinde ve AB normları doğrultusunda yürütülmektedir. Ayrıca AB ile yürütülen Mali İşbirliği Programı kapsamında anne-çocuk ve ergen sağlığını temel alan geniş kapsamlı bir Üreme Sağlığı Programı yürütülmektedir.

Halihazırda Şartlı Nakit Transferi Programı, gebe kadınları ve bir sağlık kuruluşunda doğum yaptıkları takdirde ikramiye olarak 0-6 yaş arası çocukları kapsamaktadır. Bu programda belirtilen hedef kitleye sağlık hizmetlerine yönelik yardımlar verilmektedir.

Türkiye ve UNICEF arasında İşbirliğine ilişkin Ülke Programı (2001-2005):

Bu program aile üzerine odaklanmakta ve üç milyon ebeveynin çocukları için daha iyi bakım uygulamasını hedeflemektedir. Çocukların hayatta kalmalarına, gelişmelerinin ve korumalarının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Projesi içerisinde beslenme, aşılama, stimülasyon ve sadece anne sütü ile emzirme gibi erken çocuk bakımının değişik yönleri ele alınmaktadır. İyi çocuk bakımı uygulamalarının tanıtımı için ülke çapında inisiyatif oluşturmak hedeflenmektedir.

Anne-Çocuk Sağlığı ve Beslenmesi projesi aşılamanın ve emzirmenin yaygınlığının artırılmasını, iyot eksikliği hastalığının (IDD) ve demir eksikliğinin ortadan kaldırılmasını, sağlık bakımı sisteminde anneler için nikotin yenileme tedavisi

(NRT) ve çocukluk hastalıklarının entegre yönetimi gibi uygulamaların yavaş yavaş gerçekleştirilmesi ile genel anne ve çocuk sağlık sorunlarını azaltılmasını amaçlamaktadır. 2006-2010 yıllarını kapsayan UNICEF Ülke Programının hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Aşılama Kampanyaları: Sağlık Bakanlığı tarafından 2003 yılının sonunda Türkiye'de kızamığın yok edilmesini hedefleyen kapsamlı bir kampanyanın başlatılması kızamıkla savaşta önemli bir gelişmedir. Kampanyanın ilk aşamasında 10 milyon ilköğretim öğrencisinin aşılama hedeflenmiştir ve bu hedefte büyük ölçüde başarı olmuştur. Kızamık aşı kampanyasına belli bir program doğrultusunda aralıklarla devam edilmektedir.

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Temel veri kaynakları 1990 ve 2000 Nüfus Sayımları ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmalarıdır (TNSA). Bebek ölüm hızı bir kadının canlı doğum ve yaşayan çocuk sayılarını temel alan dolaylı demografik yöntem kullanılarak tespit edilmiştir.

Hedefler ve Göstergeler

Hedef: 1990 ve 2015 Yılları Arasında Beş Yaş Altı Çocukların Ölümünün 2/3 Oranında Azaltılması

Gösterge	Esas Alınan Yıl	Başlangıç Değeri	Final Hedef
Gösterge 13: 1000 canlı doğum başına beş yaş ölüm hızı	1993	52,1	20,7
Gösterge 14: Bebek Ölüm Hızı	1993	43,0	17,5
Gösterge 15: Kızamık aşısı olan bir yaş altı çocukların oranı	1993	77,9	95

Bebek ve beş yaş altı ölüm hızları demografik çalışmalar ve Sayımlar kullanılarak hesaplanmaktadır. Beşer yıllık aralıklarla gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları vasıtasıyla 15-49 yaş arası kadınlardan doğum tarihçesi bilgisi alınmaktadır. Bu veriden, yaşayan tüm çocukların doğum tarihi, cinsiyeti ve durumları çıkarılabilmektedir, yapılabilmektedir. Bu çalışmalar, hızların bölge, yerleşim yeri ve diğer sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel değişkenlere göre hesaplanmasına imkan vermektedir.

4. Zorluklar

Türkiye'nin bebek ve beş yaş altı ölüm hızları 1000 canlı doğumda 16 olan Bulgaristan, 9 olan Macaristan ve 5 olan Yunanistan gibi bazı Avrupa ülkeleriyle kar-

şılaştırıldığında hala çok yüksektir. Türkiye'de bebek ölüm hızının hala yüksek olması sağlıkla ilgili üç ana konudan kaynaklanmaktadır: doğum öncesi nedenler (ölüdoğum, prematüre doğum, konjenital malformasyon, doğum öncesi asfeksi), zatürre ve ishal.

Bebek ölüm hızı göstergesi doğu-batı ekseninde belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu durum 1990 için kısmen doğru idi. 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre, kırsal alanlarda bebek ölüm hızı 1000 canlı doğumda 55, beş yaş altı ölüm hızı binde 68 idi. Kentsel alanlar için hızlar sırasıyla binde 35 ve binde 42 idi.

Annenin doğum öncesi bakım alıp almadığı, annenin eğitim düzeyi ve yerleşim yeri tipine göre belirgin farklılaşma göstermektedir. 14 ve 44 yaş arası yaklaşık 6,000,000 anne okuma yazma bilmemektedir. Annenin eğitimsiz olduğu durumlarda, beş yaş altı ölüm hızı binde 61 ve binde 73 arası değişmektedir. Doğum öncesi bakımın alınmadığı durumlarda bu hızın binde 95'e kadar yükseldiği saptanmıştır.

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi	x			
Yasal çerçeve tepkisi	x			
Yasaların uygulanması		x		
Mali kaynakların varlığı		x		
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi			x	
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci			x	

Kızamık aşılarının oranı incelendiğinde kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde farklılık görülmektedir. TNSA-2003'te kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan 12 ile 23 ay arası çocukların %84'ünün kızamık aşısı olduğu görülmekteyken, kırsal bölgeler için bu oran %69'dur. Batı Anadolu'daki çocukların %88.9'u kızamık aşısı olmuşken, Doğu Anadolu'da bu oran sadece %58.2'dir.

Kızamık tüm çocukluk dönemi hastalıkları içerisinde belki de en bulaşıcılarından biri ve en öldürücü olanıdır. Kızamık gibi çocukları kolaylıkla öldürebilecek veya sakat bırakabilecek difteri, boğmaca, tetanoz, tüberküloz, Hepatit B, çocuk felci ve su çiçeği de aşılama ile önlenabilir hastalıklardandır. Difteri, boğmaca, tetanoz, tüberküloz ve Hepatit B'nin rutin bağışıklama uygulamalarının, en az %90'a ulaşıncaya kadar, güçlendirilmesi gerekmektedir. Çocuk felci 1998 yılından itibaren ülkemizde ortadan kaldırılmıştır. Bir yaştan altındaki çocukların % 30'u önlenabilir ölümcül hastalıklara karşı tam aşıli değildir.

Birçok yeni anne doğan bebeklerini uygun olan en kısa sürede sütten kesmek için yaşlılar tarafından teşvik edilmekte veya çalışma taahhütleri doğrultusunda mecbur bırakılmaktadırlar. Hazır gıdaların anne sütü kadar değerli olduğuna dair yanlış kanı oldukça yaygındır. "Sadece anne sütü ile emzirme hızları" tüm Türkiye'de artmış olup, Sağlık Bakanlığı

tarafından 'sadece anne sütü ile emzirme hızlarını' yükseltmek için birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak 1998'de %5.4 olan tüm yeni doğanlarda sadece anne sütü ile emzirme hızı 2003'te % 20.8'e yükselmiştir. Emzirmeyle azaltılabilen zatürre riski, beş yaş altı ölümlerin ikinci büyük nedenidir. Türkiye'de beş yaşın altındakilerin %12.2'si yetersiz beslenmektedir.

Amaç 5:

Anne

Sağlığını

İyileştirmek

Hedef 6:

1990 ile 2015 Yılları Arasında Gebelik, Doğum ve Lohusalık Sırasında Meydana Gelen Anne Ölümünün 3/4 Oranında Azaltılması

Hedef 6'nın Göstergeleri

- 16. Anne Ölüm Oranı
- 17. Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Anne ölümü, gebelik, doğum veya lohusalık döneminde ortaya çıkan komplikasyonlar nedeniyle meydana gelen kadın ölümleri olarak tanımlanmaktadır. Gebeliğin başlangıcından lohusalık döneminin sonuna kadar olan sürede kazalara veya diğer nedenlere bağlı olarak meydana gelen ölümler, anne ölümlerinin kapsamına girmemektedir..

Anne ölümlerinin sıklığı, yalnızca kadınların gebelik, doğum ve lohusalık sırasında sağlık hizmetlerine ulaşabilirliğini ve kullanımını değil, aynı zamanda kadınların genel sağlık durumunu, beslenme durumunu, üreme sağlığı hizmetlerine ulaşımını, kaynaklara ulaşımını, eğitimini, sosyal ve ekonomik statüsünü de ölçmekte kullanılmaktadır. Anne ölümlerinin sıklığı en basit şekilde kadının toplum içerisindeki statüsünün en önde gelen ve dikkat çeken göstergesidir.

Anne ölüm hızı ile gebelikte, doğum sırasında ve lohusalık döneminde meydana gelen ölümlerin izlenmesi amaçlanmaktadır. Anne ölümlerinin ölçülmesindeki zorluklar göz önüne alınarak, anne ölümlerinin düzeyine ilişkin bir prosedür göstergesi olarak sıklıkla kullanılan "eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı" başlıklı veri bu bölümde yer almıştır.

Hedef 6: 1990 ile 2015 Yılları Arasında Gebelik, Doğum ve Lohusalık Sırasında Meydana Gelen Anne Ölümünün 3/4 Oranında Azaltılması

Gösterge 16: Anne Ölüm Hızı

Gebelik, doğum ve lohusalığa ilişkin komplikasyonlar, gelişmekte olan ülkelerde üreme çağındaki kadınlar arasında en yaygın ölüm ve maluliyet nedenleridir. Dünyada her yıl yaklaşık 515 bin anne ölümü meydana geldiği tahmin edilmektedir.

Anne ölümlerini etkileyen faktörler, fetüsün ve yenidoğanın hayatta kalma olasılıklarını da etkilemektedir.

Yapısal özellikleri nedeniyle anne ölüm hızının ölçülmesi ve takip edilmesi zordur. Hayati kayıtların neredeyse mükemmel düzeyde tutulduğu ülkelerde bile ölüm nedenlerinin sınıflandırılmasındaki sorunlar nedeniyle anne ölüm hızının bildirilenden daha yüksek olduğu düşünülmektedir (WHO, 2001).

Türkiye’de anne ölümlerine ilişkin bilgiler, oldukça yetersizdir. Anne ölümlerinin yaşamsal kayıtlardan saptanamaması nedeniyle, ilk olarak 1974-75’te yapılan Türkiye Nüfus Araştırması’nda anne ölümlerinin saptanmasına çalışılmıştır. Bu çalışmada anne ölüm oranı, 100,000 canlı doğumda 208 olarak bulunmuştur. Daha sonra 1989’da yapılan Türkiye Nüfus Araştırması’nda dolaylı *Sisterhood* (Kızkardeşlik) yöntemi kullanılarak anne ölüm hızı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, 1981 yılı için 100,000 canlı doğumda 132 anne ölümü sonucunu vermiştir (DİE, 1993). Türkiye genelinde, araştırma verilerine dayanan başka bir tahmin bulunmamaktadır.

1997 yılında 615 hastaneyi içeren “Anne Ölümleri ve Nedenleri” başlıklı bir çalışmada, anne ölüm oranı 100,000’de 49 olarak saptanmıştır. Bu bulgunun, metodolojik açıdan tüm Türkiye’ye genellenemeyeceği ve bu çalışmanın anne ölüm oranını oldukça düşük düzeyde tahmin ettiği düşünülmektedir (TC Hükümeti ve UNICEF, 1999; UNFPA, 2003).

Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF tarafından yapılan modelleme çalışmasında, 1995 yılında Türkiye’de anne ölüm oranının 100,000 canlı doğumda 55 olduğu, kadınların yaşam boyu anne ölüm risklerinin 570’te bir olduğu tahmin edilmiştir (WHO, 2001). Ancak bu çalışmada yapılan anne ölüm oranı tahmininin, son derece geniş bir yanılma payı bulunduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye’de anne ölümlerinin büyük çoğunluğu doğum sırasında meydana gelmektedir. Tüm anne ölümlerinin yaklaşık yarısı doğum sırasında, dörtte biri gebelik sırasında ve geriye kalan dörtte birlik bölümü de lohusalık sırasında meydana gelmektedir. 1997 Anne Ölümleri Araştırması’na göre, doğum sırasında meydana gelen ölümlerin başlıca nedenleri, kanama, enfeksiyon ve toksemidir (TC Hükümeti ve UNICEF, 1999).

Türkiye’de anne ölümlerine ilişkin olarak tıbbi koşulları ağırlaştıran faktörler arasında yüksek doğurganlık, doğum öncesi bakım ve beslenme yetersizlikleri, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama ve kadının statüsünün düşüklüğü yer almaktadır.

Gösterge 17: Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı

Doğum sırasında eğitilmiş bir sağlık personelinin gerek anne gerekse yenidoğan ile ilgili muhtemel komplikasyonlara doğru tıbbi yöntemlerle ve zamanında müdahalede bulunması büyük önem taşımaktadır. Doğumun eğitilmiş sağlık personeli ile yapılması gerek annenin gerekse bebeğin ölüm risklerini azaltmaktadır.

Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı, eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan canlı doğumların tüm canlı doğumlar içindeki oranı olarak tanımlanmaktadır. Doğumun yapıldığı yer, göstergenin tanımına dahil edilmemiştir; bu nedenle, sağlık personelinin evde yaptırdığı doğumlar da bu kapsam içinde yer almaktadır.

Eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı, anne ölümleriyle olan bu yakın ilişkisinden dolayı, Amaç 5 içinde yer almıştır. Uluslararası çalışmalar, anne ölümleri ile doğumda eğitilmiş bir sağlık personelinin bulunması arasında yüksek bir korelasyon olduğunu göstermekte ve hekimlerin doğumda bulunduğu durumlarda daha az ölümün olduğu bilinmektedir (WHO, 1996).

Eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı, obstetrik bakımın ulaşılabilirliği ve kalitesine ilişkin bir izleme ölçütü olarak da kullanılmaktadır.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre, 1998-2003 döneminde gerçekleşen tüm canlı doğumların % 46.7'si hekimler, % 45.1'i ebe ve hemşireler tarafından yaptırılmıştır. Eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı, 1998 itibarıyla %83'e ulaşmıştır. Bir başka deyişle, iki araştırma arasındaki

süre içinde (1998-2003) eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı, % 80.6'dan, % 83'e çıkmıştır.

Doğumun sağlık personeli tarafından yaptırılması açısından, Doğu bölgesi ve Türkiye geneli arasında derin farklılaşmalar bulunduğu bilinmektedir. Örneğin 1998-2003 döneminde gerçekleşen doğumlara bakıldığında, Doğu Anadolu'da gerçekleşen doğumların % 59.7'sinde eğitilmiş sağlık personelinin yer aldığı, Batı Anadolu'da bu rakamın % 95.3'e kadar çıktığı gözlenmektedir. Annenin eğitim düzeyine göre gözlenen farklılaşma da çarpıcıdır: ortaokul ve daha fazla eğitimi bulunan annelerin yaptıkları doğumlar arasında bu göstergenin değeri % 98.5'e kadar çıkmakta, bir başka deyişle neredeyse tüm doğumlar eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılmaktadır. Buna karşın eğitimi olmayan annelerin yaptıkları doğumlar açısından gösterge, % 54.9 düzeyinde kalmaktadır.

Tablo 14. Eğitilmiş Sağlık Personeli Tarafından Yaptırılan Doğumların Oranı (%)

	1988-1993	1993-1998	1998-2003
Türkiye	75,9	80,9	83,0
Bölge			
Batı	93,6	92,3	95,3
Güney	84,0	86,2	88,8
Orta	77,0	90,0	91,0
Kuzey	79,3	89,7	86,5
Doğu	50,3	52,3	59,7
Yerleşim Yeri			
Kent	87,0	87,7	90,4
Kır	59,4	68,7	68,9

Kaynak: TNSA, HÜNEE

Bu konuda yapılan çok değişkenli çalışmalar, annelerin doğumlarını eğitilmiş sağlık personeli ile yapmalarının belirleyicileri arasında, yaşanan bölgenin, refah düzeyinin, sağlık sigortasının bulunup bulunmadığının, kadının statüsünün ve kültürel bazı özelliklerin bulunduğunu göstermiştir (Hancıoğlu, 2002; Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı vd., 2002). Yeni çok değişkenli analizler, bölge, yerleşim yeri tipi, annenin öğrenimi, babanın öğrenimi, annenin statüsü, ana dil grubu, sağlık sigortasının bulunması ve doğum öncesi tıbbi bir komplikasyonunun bulunma olasılığı gibi faktörler kontrol edildiğinde, refah grubunun en üst katmanında yer alan kadınların doğumlarının eğitilmiş sağlık personeli tarafından yaptırılma olasılığı en alt katmanda yer alan kadınlara göre yaklaşık olarak 7.5 kat daha fazladır (Hancıoğlu, 2002). Bu sonuç, kadınların doğum sırasında uzman yardımından uzak kalmasının öncelikli nedeninin ekonomik faktörler olduğunu göstermektedir.

2. Konuya İlişkin Politikalar

Yukarıda tanımlandığı gibi anne ölümlerinin dolaylı hesaplanması hayati kayıt sisteminin kapsamında bir sorun olmayan ideal durumlarda mümkündür. Ancak bu durumun geçerli olduğu ülkelerde bile ölüm nedenlerinin sınıflandırılması sorunu nedeniyle anne ölümlerinin sayısı gerçekte olduğundan az olarak kaydedilmektedir (WHO, 2001).

Anne ölümlerinin hastane kayıtlarından elde edilmesi de, nadiren başvurulacak yollardan biridir. Ancak, bir taraftan tüm gebeliklerin sağlık sistemi tarafından kapsanmaması, diğer taraftan hastanelerde meydana gelen doğumların ve yapılan anne ölümü gözlemlerinin öznel bir niteliğe sahip olabilmesi nedeniyle, bu veri kaynağından elde edilen tahminlerin tüm ülke genelleştirilmesinde metodolojik sakıncalar bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF, anne ölümlerini işlevsel değişkenler kullanarak tahmin edebilmek için bir modelleme çalışması geliştirmişlerdir (WHO, 2001). Bu çalışmaya göre ülkelerin genel doğurganlık hızlarına ve eğitilmiş sağlık personeli ile yapılan doğumlarının oranlarına bakılarak, an-

ne ölüm düzeyi tahmin edilmektedir. Anne ölümlerine ilişkin başka bilgilerin olmadığı ülkelerde, bu model kullanılarak anne ölüm oranının düzeyi tahmin edilmekte ve uluslararası kuruluşların ülke değerlendirmeleri bu tahminler üzerine kurulabilmektedir.

Eğitilmiş sağlık personeli içinde, hekimler ve/veya doğuma yardımcı olmak üzere eğitim almış, obstetrik komplikasyonları teşhis edebilecek ve bu tür komplikasyonlara müdahale edebilecek veya gerekli yerlere sevk edebilecek ebe ve hemşire gibi sağlık personeli dahil edilmektedir. Doğuma yardımcı olma konusunda eğitim almış olsalar dahi, geleneksel ebeler (ara ebeleri veya ebe nineler) gösterge kapsamına alınmamaktadır.

Anne sağlığına yönelik ülkemizde gerçekleştirilen önemli bir uygulama Şarlı Nakit Transferi Programı kapsamında hamile kadınlara belirli kriterler doğrultusunda yapılan nakit yardımlardır.

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Anne ölümünün istatistiksel anlamda nadir bir olay olması nedeniyle, örneklem araştırmaları yoluyla dolaylı olarak ölçülmesi, büyük örneklem gerektirmekte, bu da araştırma maliyetlerini yükseltmekte ve büyük örneklemle çalışmanın beraberinde getirdiği kalite sorunları söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, araştırmalar yoluyla anne ölümlerinin dolaylı olarak ölçülmesine yönelik teknikler de geliştirilmiştir. Bunlar arasında yer alan *Sisterhood* tekniği, görüşme yapılan kadınların annelikten kaynaklanan nedenlerle kaybettikleri bir akrabası, arkadaşı veya yakını hakkında bilgi toplayarak, be-

lirli varsayımlar altında anne ölüm oranını hesaplayabilmektedir. Ne var ki bu teknikler de özellikle doğurganlığın düşük olduğu ortamlarda büyük sayılabilecek örneklem gerektirmekte ve yapılan tahminlerin istatistiksel güven aralıklarının büyük olmasının yanı sıra, referans tarihleri de 10-12 yıl öncesine kadar gidebilmektedir.

Türkiye’de anne ölümlerine ilişkin veri kaynakları son derece yetersizdir. Türkiye’de Hayati kayıtlar İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundadır. Kayıt sistemi annelikten kaynaklanan ölümlere ilişkin özel bilgiler vermeye yönelik şekilde yapılandırılmamıştır. Hayati kayıtlara dayanan bilgilere dayalı olarak yapılan yayınlar gerek sayı gerekse içerik açısından oldukça sınırlıdır.

Kayıt sisteminden gelen bilgilerin kullanılamaması nedeniyle, iki araştırma yöntemi yoluyla anne ölümlerinin saptanması yoluna gidilmiştir. Bunlardan ilki, 1974-75 yıllarında

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi			x	
Yasal çerçeve tepkisi		x		
Yasaların uygulanması		x		
Mali kaynakların varlığı			x	
Veri toplama kapasitesi			x	
Bilginin kalitesi			x	
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları		x		
Kamu bilinci			x	

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Türkiye Nüfus Araştırması'dır. İkili kayıt sistemi kullanılarak yapılan bu araştırma, genel olarak güvenilir sonuçlar vermemekle birlikte, hakkında bilgi toplanan canlı doğumlar ve anne ölümlerinden yola çıkılarak anne ölüm oranı hesaplanmış ve başka veri kaynaklarının olmadığı durumda, yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 1989 yılında yine Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Türkiye Nüfus Araştırması'nda, *Sisterhood* tekniğinin kullanımına olanak veren sorulara yer verilmiş ve anne ölüm oranı tahmin edilmiştir (DİE, 1993).

1997 yılında 615 hastaneyi içeren "Türkiye Anne Ölümleri ve Nedenleri" araştırması ile anne ölüm oranı saptanmaya çalışılmıştır. Hastane kayıtlarına dayanan bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye'ye genellenememekle birlikte, anne ölümlerinin nedenleri konusunda önemli bilgiler sağlamıştır.

Bunlardan başka, Ekim 2004'te Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından "Ulusal Anne Ölümleri Çalışması" başlatılmıştır. Bu çalışma yaklaşık olarak Kasım 2006'da tamamlanacaktır.

Bu sayılara ek olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü, il ve ilçe merkezlerinde meydana gelen ölümleri derlemekte ve yayınlamaktadır. Ancak bu bilgiler, gerek Türkiye toplamına ilişkin olmamaları, gerekse kapsam eksiklikleri yüzünden, Türkiye'de anne ölüm oranının izlenmesi amacıyla kullanılamamaktadır.

4. Zorluklar

Türkiye'de bu göstergeye ilişkin ulusal ve bölgesel düzeydeki bilgi her beş yılda bir gerçekleştirilen Nüfus ve Sağlık Araştırmalarından elde edilmektedir. Sağlık Bakanlığı (SB) Türkiye genelinde eğitilmiş sağlık personelinin yaptırılan doğumlar hakkında bilgi sağlayamamakta; SB'na bağlı olmayan sağlık kuruluşlarında meydana gelen doğumlar takip edilememektedir. SB kendi kontrolü altındaki sağlık bakımı hizmeti veren yerlerde meydana gelen doğumlar hakkında bilgi üretebilmektedir. Eğitilmiş sağlık personeli tarafından evde yaptırılan veya sağlık personelinin yaptırılmayan doğumlar yeterince izlenememektedir.

Araştırma sonuçları sağlıksız koşullarda gerçekleştirilen doğumların önemli bir bölümüne ilişkin olarak hem arz hem de talep problemleri olduğunu işaret etmektedir. Bir taraftan hizmete ulaşamama gibi hizmete dair problemler devam ederken, diğer taraftan özellikle eğitim düzeyi ve kültürel özelliklerden kaynaklanan hizmet için talep problemleri de bulunmaktadır. Gösterge değerinin üst seviyelere çıkartılması için, sağlık bakımı hizmetleri tüm gebelikleri izleyebilecek şekilde tam kapasiteli olarak düzenlenmeli, anneler rutin gebelik bakımından yararlanmaları için yönlendirilmeli ve sağlık sigortasının eksikliği ve maliyeti gibi engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Amaç 6:

HIV / AIDS Sıtma ve Diğer Salgın Hastalıkların Yayılımını Durdurmak

Hedef 7:

2015 Yılına Gelindiğinde HIV/AIDS'in Yayılımını Durdurmuş Olmak ve Geriletmeye Başlamak

Hedef 8:

2015 Yılına Gelindiğinde Sıtmanın ve Diğer Salgın Hastalıkların Yayılımını Durdurmuş Olmak ve Geriletmeye Başlamak

Hedef 7 Göstergeleri

- 18. 15-24 Yaşlarındaki Gebe Kadınlar Arasında HIV'nin Yaygınlık Oranı
- 19. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı İçinde Kondom Kullanma Oranı
- 19a. En Son Yüksek Riskli Cinsel İlişkide Kondom Kullanımı
- 19b. 15-24 Yaşlarındaki Nüfus İçinde HIV/AIDS Hakkında Doğru Bilgilere Sahip Olanların Oranı
- 19c. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Oranı
- 20. 10-14 Yaşlarındaki Okula Devam Eden Yetim Kalmış Çocukların Okula Devam Eden Yetim Olmayan Çocuklara Oranı

Hedef 8 Göstergeleri

- 21. Sıtma Yaygınlık Oranı ve Sıtmayla İlişkili Ölüm Hızları
- 22. Sıtma Riski Bulunan Bölgelerde Sıtmayı Engelleyici ve Tedavi Edici Etkin Önlemler Alan Nüfusun Payı
- 23. Tüberküloz Yaygınlık Oranı ve Tüberkülozla İlişkili Ölüm Hızları
- 24. Doğrudan Gözlenen Tedavi Kısa Dönemli Kursu Sırasında Bulunan ve Tedavi Edilen Tüberküloz Vakalarının Oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Türkiye'de cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların (STİs) sıklığı ve HIV/AIDS'in yaygınlığı makul bir düzeydedir; her ikisi için de yaygınlık oranları, dünyada HIV salgınının en hızlı yayıldığı yer olan Doğu Avrupa'da daha yüksektir. Aynı şekilde, HIV/AIDS oranları Orta Asya'da da yüksektir. Bu iki bölge arasında yer alması nedeniyle Türkiye'de de gerek STİ'nin, gerekse HIV/AIDS sıklıklarının artma olasılığı yüksektir.

Sıtma bir tür parazitin neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. İnsanlar bu hastalığa sıtma mikrobu taşıyan bir sivrisineğin ısırmasıyla yakalanırlar. En tehlikeli sıtma paraziti türü olan *Plasmodium falciparum* Türkiye’de bulunmamaktadır ve bunun sonucunda da sıtmadan kaynaklanan bir ölüm bildirilmemiştir. Ancak, bu durum Türkiye’de sıtmayla mücadelelenin tamamlandığı anlamına gelmemektedir. Bu hastalığa her yıl binlerce insan yakalanmaktadır.

Tüberküloz genelde akciğerlerde ortaya çıkan, fakat beyin ve rahim gibi diğer organları da etkileyen bulaşıcı bir hastalıktır. Bu ciddi hastalık insandan insana hava vasıtasıyla nakledilen bir bakteriyle geçer. Türkiye’de uzun yıllardır devam eden tüberkülozla mücadele çalışmaları son yıllarda gözle görülür bir başarıya ulaşmış ve ülke bu hastalığın önlenmesi ve tedavisinde oldukça donanımlı bir hale gelmiştir.

Hedef 7: 2015 Yılına Gelindiğinde HIV/AIDS’in Yayılımını Durdurmuş Olmak ve Geriletmeye Başlamak;

Gösterge 18: 15-24 Yaşlarındaki Gebe Kadınlar Arasında HIV’nin Yayılma Oranı

Türkiye’de ilk HIV enfeksiyonu vakası 1985 yılında bildirilmiş ve 2004 yılı sonu itibarıyla toplam 1,922 vaka tespit edilmiştir. Sağlık Bakanlığı’na göre bu hastalardan 1,155’i 15-39 yaş grubunda, 490’ı 40 ve üstü yaşlarda ve 50’den azı 0-14 yaş grubundadır (Tablo 15).

2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması tüm evlenmiş kadınların %88’inin (bu oran TNSA-1998’de evli erkekler için %93’tür) HIV/AIDS’i duymuş olmasına rağmen bu kişilerin hastalıktan nasıl korunacaklarına dair bilgilerinin zayıf olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bölgesel farklılıklar da görülmektedir. Ülkenin doğu bölgelerinde yaşayan evlenmiş kadınların %69.1’i HIV/AIDS’i duyduklarını beyan etmişken, bu oran Orta Anadolu’da %93.5’tir.

Uluslararası hızlarla karşılaştırıldığında HIV pozitif ve AIDS vakalarının sayıca düşük olmasına karşın vakaların sayısının düzenli bir şekilde artıyor olması ivedilikle dikkate alınması gereken potansiyel bir riskin olduğunu ortaya koymaktadır. Bilinmeyen oranının Olası Yayılma Rotaları içinde yüksek bir hızla sahip olması da dikkate değer bir noktadır.

Bildirilen HIV pozitif ve AIDS vakalarında en yüksek riske sahip olan grubun 15-39 yaş arasındaki erkekler olduğu görülmektedir. Türkiye’de 1985 ve 2004 yılları arasında resmi olarak bildirilmiş toplam 1,922 HIV/AIDS enfeksiyonu vakası bulunmaktadır.

Tablo 15. AIDS Vakalarının ve Taşıyıcılarının Yaş Gruplarına ve Cinsiyete göre Dağılımı*

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-14	22	20	42
15-39	769	386	1155
40 +	373	117	490
Bilinmiyor	159	76	235

Kaynak: T.C.S.B.. (<http://www.saglik.gov.tr>)

*: 1 Ekim 1985-31 Aralık 2004

Gösterge 19: Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı İçinde Kondom Kullanma Oranı

TNSA-2003 bulgularına göre halen evli 15-49 yaş arası kadınlarda herhangi bir gebeliği önleyici yöntem kullananların oranı %71'dir. Aynı yaş grubundaki halen evli kadınların %42.5'i modern yöntemleri kullanmaktadır. Bu yaş grubunda modern yöntem kullananların içinde kondom kullanım oranı ise yalnızca %15.1'dir. Halen evli 15-49 yaş arası kadınların %99.8'i herhangi bir gebeliği önleyici yöntemden haberdardır.

19a. En Son Yüksek Riskli Cinsel İlişkide Kondom Kullanımı:

Kondom kullanma oranlarında küçük bir artış görülmektedir. Bu oran uluslararası standartlara göre düşüktür. Ancak Türkiye için şu an için güvenilir bir veri bulunmamaktadır.

19b. 15-24 Yaşlarındaki Nüfus İçinde HIV/AIDS Hakkında Doğru Bilgilere Sahip Olanların Oranı

1998 BM İstatistik Bölümü'ne göre (UNICEF, UNAIDS, WHO) 15-24 yaş arası erkekler arasında sağlıklı birinin HIV bulaştırabileceğine ilişkin HIV bilgisine sahip olanların oranı %76'dır. Bu oran aynı yaş grubu kadınlarda %73'tür. Türkiye'de AIDS'e yakalanmış çocukların sayısı tam olarak bilinmemektedir. 1985-2003 döneminde resmi olarak bildirilen 18 yaş altı AIDS vakası 78'dir

Tablo 16. Olası Yayılma Rotaları'na göre Bildirilmiş HIV (+) ve AIDS Vakaları*

	%
Homo/biseksüeller	7,85
Heteroseksüeller	51,61
Uyuşturucu Kullanıcıları	5,51
Kan Nakli	2,13
Diğer/Bilinmiyor	32,88

Kaynak: T.C.S.B. (<http://www.saglik.gov.tr>)

*: 31.12.2004

Tablo 17. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı İçinde Kondom Kullanma Oranı (Evli 15-49 yaş arası kadınlarda)

Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı İçinde Kondom Kullanma Oranı (%)	1993*	1998	2003	2015 Hedefi**	
				Erkek	Kadın
	10,5	12,8	15,1	33	4

Kaynak: TNSA

* TNSA-1993'de diğer araştırmalardan farklı bir hesaplama metodu uygulanmıştır.

** Hedef değerler 1996-2002 İspanya bulgularını temsil etmektedir.

19c. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Oranı

Gösterge 20: 10-14 Yaşlarındaki Okula Devam Eden Yetim Kalmış Çocukların Okula Devam Eden Yetim Olmayan Çocuklara Oranı

Bu göstergeye ilişkin güvenilir veri bulunmamaktadır.

Hedef 8: 2015 Yılına Gelindiğinde Sıtmanın ve Diğer Salgın Hastalıkların Yayılımını Durdurmuş Olmak ve Geriletmeye Başlamak

Gösterge 21: Sıtma Yaygınlık Oranı ve Sıtmayla İlişkili Ölüm Hızları

1998'de 36,842 olan sıtmaya yakalanmış insan sayısı 2004 yılında 5,302'ye düşmüştür. 1990 yılında her 100 bin kişi içinde 15 adet sıtma hastası bulunurken bu sayı 1994 yılı sonuna kadar artmış, sonraki yıllarda düşüşe geçmiş ve 2004 yılında 100 bin kişi içinde bulunan sıtma hastası sayısı 7'ye gerilemiştir. Ayrıca, ülkemizde sıtmadan kaynaklanan ölüm olayı görülmemektedir.

Gösterge 22: Sıtma Riski Bulunan Bölgelerde Sıtmayı Engelleyici ve Tedavi Edici Etkin Önlemler Alan Nüfusun Payı

Sıtma, Türkiye'nin güneydoğu kesimlerinde, özellikle Diyarbakır, Batman ve Adana bölgelerinde yaygındır. 2004 yılında Batman'daki sıtma hastası sayısı 1,687, Diyarbakır'da ise 2,364'tür.

Gösterge 23: Tüberküloz Yaygınlık Oranı ve Tüberkülozla İlişkili Ölüm Hızları

1950'li yıllarda her yıl yaklaşık 5,000 insan tüberküloz nedeniyle ölmekteydi. Bu rakam 2002 yılı itibarıyla 722'ye inmiştir. Ancak, gerçek hasta sayısı hastalığın doğası nedeniyle tahmin edilenden daha yüksek olabilir. Tüberküloz akciğerler dışındaki organlara da sıçrayabildiği için bildirilen ölüm hızlarının bu hastalıkla ilişkili ölüm sayılarını tam olarak temsil etmiyor olması muhtemeldir. Örneğin, tüberkülozun menenjitte yol açtığı ve hastanın

Tablo 18. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Oranı

	1993*	1998	2003
Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Oranı (%)	62,6	63,9	71,0
Gebeliği Önleyici Yöntem Bilgisi (%)	99,1	98,9	99,8

Kaynak: TNSA, HÜNEE

*: TNSA-1993'de diğer araştırmalardan farklı bir hesaplama metodu uygulanmıştır.

Tablo 19. Sıtma Yaygınlık Oranı (100.000 kişiye)

1990	1992	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
15	32	139	133	97	57	32	15	16	15	13	7

Kaynak: T.C.S.B. Sağlık İstatistikleri Araştırmaları

menenjit nedeniyle ölmesi durumunda ölüm nedeni resmi kayıtlara sadece menenjit olarak bildirilebilir.

Gösterge 24: Doğrudan Gözlenen Tedavi Kısa Dönemli Kursu Sırasında Bulunan ve Tedavi Edilen Tüberküloz Vakalarının Oranı

1960'lı yılların ortalarında 55,000 civarında insan bakteriden kaynaklanan tüberküloza yakalanmış ve aktif tüberküloz hastası haline gelmiştir. 2002 yılında hastalığa yeni yakalanmış olan Tüberküloz hastası sayısı 16,435'e düşmüştür.

2. Konuya İlişkin Politikalar

Gençler Arasında HIV/AIDS'in Önlenmesi Programı, gençlik merkezleri tarafından sunulan programlar ve akran eğitimi programlarının yanısıra eğitim sistemine de adölesanlar için cinsel sağlık derslerinin entegre edilmesi ile, adölesanların ve gençlerin HIV/AIDS virüsünün potansiyel yayılımına ilişkin olarak bilinçlendirilmesi hedeflenmektedir (HIV/AIDS'le Mücadelede Ulusal Strateji ve Eylem Planı).

Sağlık Bakanlığı Sıtma Savaş Daire Başkanlığının hastalığa karşı vermiş olduğu mücadele oldukça kapsamlıdır. Her yıl binlerce kan örneğini inceleyen brim, 2002 yılında yurt çapında 1,320,010 kişiyi muayene etmiştir.

Tablo 20. İllere Göre Sıtma Vakalarının Sayısı, 1998-2004

Sıtma Kontrolü	Vaka Sayısı						
İli	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Adana	969	476	176	258	133	44	25
K.Maraş	229	406	268	35	40	38	10
Ş.Urfa	6.787	2.542	575	1.117	1.244	783	480
Mardin	1.303	869	681	577	482	310	228
D.Bakır	12.181	6.845	2.581	2.674	3.458	4.140	2.364
Siirt	1.625	721	235	187	155	133	105
Batman	10.413	6.223	5.594	4.876	3.866	3.147	1.687
Şırnak	359	162	164	348	200	100	25
Muş	254	130	101	66	43	15	13
Bitlis	229	183	129	37	22	20	1
İstanbul	324	181	208	142	101	78	63
Manisa	344	913	104	26	14	5	6
Ankara	167	142	65	31	67	21	28

Kaynak: T.C.S.B. Sağlık İstatistikleri.

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Kullanılan ana veri kaynakları Sağlık Bakanlığı'nın Sağlık İstatistikleri, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün Nüfus ve Sağlık Araştırmaları ve Daha İyi Etkinlik ve Erişim için Sağlık Sektörü Reformu (Reforming the Health Sector for Improved Access and Efficiency) adlı Dünya Bankası yayınıdır (2003).

Büyük ölçüde kayıtlı olmayan seks işçilerinde STI sıklıklarının yetersiz izlenmesi genç nüfusta bu hastalıkların potansiyel yayılma riskini arttırmaktadır.

Her ne kadar Türkiye'de AIDS'e yakalanmış çocukların tam sayısı bilinmiyor olsa da 1985-2004 döneminde 18 yaş altı 78 vaka resmi olarak bildirilmiştir.

4. Zorluklar

- HIV/AIDS vakalarının sayısının Türkiye'de düşük olmasına rağmen artan oranlar ve hastalığın doğası nedeniyle risk hala önemli boyutlardadır.
- Gençlerin cinsel sağlığına odaklanmış, gençlere yardımcı sağlık ve bakım hizmetleri azdır.
- Korumasız ve erişkinlik öncesi cinsel ilişkilerin sonuçlarına karşı daha savunmasız olan kadınlar ve özellikle de adolesan kızlar arasında hastalık riski daha yüksektir.
- Utanma ve ayrımcılık HIV/AIDS vakalarının eksik bildiriminde önemli rol oynamaktadır.

Tablo 21. Tüberkülozlu Hasta Sayısı ve Tüberküloz Oranı

	Tedavi Edilen Tüberküloz Hastası Sayısı	Yeni Teşhis Edilenlerin Sayısı	Tüberküloz Oranı (100,000'de)
1960	37.998	8.772	31,9
1965	131.674	53.851	172,9
1970	153.565	44.694	126,5
1980	38.121	23.210	52,2
1990	27.426	24.941	44,0
1995	21.992	22.127	35,5
2000	19.524	17.970	26,2
2001	16.807	18.038	26,6
2002	15.270	16.370	24,1

Kaynak: T.C.S.B. Sağlık İstatistikleri.

- Türkiye'ye komşu Doğu ve Orta Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerindeki yüksek STIs ve HIV/AIDS oranları nedeniyle Türkiye nüfusu bu hastalıkların yayılması tehdidine karşı savunmasız durumdadır.
- Gözetleme sistemlerindeki sorunlar AIDS hastalarının sayısına ve AIDS'le ilişkili ölümlere dair güvenilir bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır.
- Gözde bir turizm merkezi olan Türkiye yılda yaklaşık 14 milyon yabancı turiste ev sahipliği yapmaktadır. Bu turistlerin dörtte biri Doğu ve Orta Avrupa, Bağımsız Devletler

Topluluğu (BDT) ve Baltık ülkelerinden gelmektedir.

- Nüfusun yarısı 25 yaşın altındadır. Bu kitle oldukça hareketli olup güvenli olmayan cinsel alışkanlıklara en açık nüfus grubudur. Bu yüzden, virüslerin özelliklerine ve korkularla yüzleşme için gerekli olan toleransa ilişkin bir bilgi-eğitim-iletişim programının geliştirilmesi gerekmektedir.

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi		x		
Yasal çerçeve tepkisi	x			
Yasaların uygulanması	x			
Mali kaynakların varlığı			x	
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi		x		
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci			x	

Amaç 7: Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Hedef 9:

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek

Hedef 10:

2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması

Hedef 11:

2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmenin sağlanması

Hedef 9 Göstergeleri

- 25: Ormanların kapladığı alan
- 26: Koruma altındaki alanlar
- 27: 1 ABD Doları gayri safı yurt içi hasıla başına enerji kullanımı
- 28: Kişi başına karbondioksit emisyonu ve ozon tüketen CFC'lerin kullanımı
- 29: Katı yakıt kullanan nüfusun oranı

Hedef 10 Göstergeleri

- 30: İyileştirilmiş su kaynaklarına sürdürülebilir ulaşımı sağlamış nüfusun oranı, kentsel ve kırsal
- 31: İyileştirilmiş atıksu yönetimine ulaşımı olan kentsel nüfusun oranı

Hedef 11 Göstergeleri

- 32: Güvenli konuta (sahip olunan veya kiralandıran) ulaşan hanehalklarının oranı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Türkiye'de çevre ile ilgili konulardaki bilinç 1980'li yılların sonlarından bu yana giderek artmıştır. 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, 1991 yılında ise Çevre Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Çevre Bakanlığı, kamu yönetimi reformu kapsamında Mayıs 2003'de 4856 Sayılı Yasa ile Orman Bakanlığı ile birleştirilmiştir.

Kalkınma planlarının çevresel politikaları, kirlilik ortaya çıktıktan sonra yan etkilerin ortadan kaldırılması gibi pasif temizleme çabalarından kirlilik önlemenin öngörüldüğü ve çevresel, ekonomik, ve sosyal konuların bütünleştirilmesine öncelik veren sürdürülebilir kalkınma bileşenini de içeren daha gelişmiş stratejilere dönüşmüştür.

Çevresel problemlerle ilgili yasaların geliştirilmesine ve problem çözümüne yönelik yaklaşımların kurumsallaşmasına ilişkin ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu olumlu gelişmelerin yaşanmasına karşın, çevresel yönetim sistemlerinin uygulanmasında, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminde, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla bütünleştirilmesinde ve ekonomik enstrümanlardan faydalanılmasında eksiklikler bulunmaktadır.

Hedef 9. Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek

Kurumsal ve yasal çerçeve

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı Anayasa ile korunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma 1987'deki Brutland Raporu'nun yayınlanmasından bu yana Türkiye gündeminde yer almış ve sürdürülebilirlik konusu Beş-Yıllık Kalkınma Planlarının sektörel politikaları arasına dahil edilmiştir.

1983 tarihli ve 2872 Numaralı Çevre Kanunu Türkiye'deki çevre yönetiminin temel ilkelerini belirlemektedir. Kanun çevre yönetiminin farklı alanlarındaki çeşitli yönetmeliklerle uygulanmaktadır. Buna ek olarak, Türkiye uluslararası çevre sözleşmesi ve protokollerinin çoğunluğuna taraf olup Gündem 21 ilkelerini ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kararlarını kabul etmiştir. Türkiye ayrıca üzerinde çoktarafli an-

laşmalar kapsamında benimsenen hedeflerin karşılanmasında ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesini de kabul etmiştir.

Çeşitli düzenlemelere ek olarak, Türkiye üzerinde çoktarafli olarak anlaşılmış hedeflere ve ulusal çevre politikalarının yürütülmesinde organize bir yaklaşımı gözetmek için birçok eylem planını benimsemiştir.

Halihazırda Türk çevre mevzuatında, uzun vadede çevresel iyileşmeler sağlayacak olan Avrupa Birliği yönergelerini içselleştirmek üzere temel değişiklikler yapılmaktadır.

Gösterge 25. Orman alanı

Türkiye'nin kapladığı toplam kara parçası 77.056.192 hektardır ve bu alanın % 27,2%¹si (21.188.000 hektar) ormandır. Kozalaklı ağaçlar Türkiye'deki ormanların % 54,4'ünü, geniş yapraklı ağaçlar da geriye kalan % 45,6'sını teşkil ederler. Kabaca 21,2 milyon hektar orman alanının yarısı verimli ormanlardan oluşurken (10.225 milyon hektar), geriye kalanı ağaçlık arazidir. Türkiye'deki ormanların yaklaşık yarısının geçmişteki yasal veya yasal olmayan sürdürülemez uygulamalar ve kırsal kesimin doğal kaynaklara olan zorunlu bağılıkları nedeniyle bozulduğu düşünülmektedir.

Kaynakları daha etkili kullanmak ve geliştirmek için 1963-2004 arasında 1.890.000 hektar alanın ağaçlandırılması çalışmaları yapılmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, yangınlar 528 bin hektar orman alanını yok etmiş, 473 bin hektar ağaçlık arazi çeşitli kanunların uygulanmasıyla orman idaresinin dışında kalmıştır.

Türk mevzuatına göre orman suçlarına af söz konusu değildir. Orman yangınlarını önlemek ve yangınla mücadele etmek için karışık orman alanlarının kurulması, ilgili kuruluşlarda yapısal organizasyonlar oluşturulması ve teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi, toplumun bilinçlendirilmesi

*1 Bu rakam hem verimli hem de verimsiz ormanları kapsamakta olup verinin tanımı BKH veritabanındakinden farklıdır. BKH göstergeleri ile ilgili rakamlar Tablo 22'de verilmektedir.

gibi önlemler alınmaktadır. Bunlara ek olarak, 779 adet gözlem kulesi kurulmuş ve yangın mevsiminde 10617 işgücüne haiz 755 orman yangın söndürme ekibi oluşturulmuştur. Bu amaçla, 142776 km orman yolu, 8899 km yangın kırma amaçlı ağaçsız orman yolu inşa edilmiştir.

Ormancılığa yönelik devlet yatırımları yıllık 111 milyon ABD Doları düzeyinde olup koruma altındaki alanlar hariç (milli parklar, doğal parklar vb.) üç farklı kaynaktan finanse edilirler (Konukcu, Mustafa. Ormanlar ve Türk Ormancılığı, DPT, 2001). Son 15 yıl içerisinde sanayide kullanılmak üzere yıllık ortalama 7 milyon m³ ağaç üretilmiştir. Türkiye'deki ormanları batıdaki ormanlıktan ayırt eden en önemli özellik ormanların içinde veya yakınında bulunan 20.411 orman köyüdür. Orman köylüleri kırsal nüfusun % 49,5'ini, toplam ülke nüfusunun da % 14,7'sini oluşturur.

Gösterge 26: Biyolojik Çeşitliliği Korumak için Korunan Alanlar

Genetik çeşitliliğinin zenginliğiyle Türkiye benzersiz bir yere sahiptir. Ülkede iki önemli gen merkezi bulunmaktadır. Türkiye ayrıca birçok vahşi, geçiş halindeki ve işlenmiş yıllık veya uzun ömürlü, otsul ve ağaçlı bitkiler için çeşitlilik merkezlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Ilıman iklim kuşağında bulunması nedeniyle Türkiye, jeomorfolojisindeki, to-

pografyasındaki ve iklimindeki farklılıklar sayesinde zengin bir habitat çeşitliliğine sahiptir. Bunun sonucunda, Türkiye zengin bitki türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar Türkiye'de 8.745 vasküler bitki türünün bulunduğunu ve bunların 2.763'ünün endemik olduğunu göstermiştir (Türkiye Biyoçeşitliliği ve Eylem Planı, s.7).

Türkiye'deki koruma altındaki alanlar birbirinden ve uluslararası statülerden farklılıklar göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'deki Özel Koruma Altındaki Alanların, UNESCO Biyosfer rezervleri gibi görece büyüklüğü doğal kaynakların koruma ve kullanma dengesini sağlamaktadır.

Neredeyse yarısı verimli alanlardan oluşan 21,2 milyon hektar orman alanının %19,7'si Koruma Altındaki Alanlar olarak ayrılırken (milli parklar, doğa parkları, doğa koruma alanları, koruma altındaki ormanlar, özel çevre koruma bölgeleri, tabiat anıtları vb.) % 3,9'u biyolojik çeşitliliği korumak amacıyla ayrılmıştır. .

Tablo 22. Ormanların Kapladığı Alan (%)

1990	1997
13	13,64

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı

Tablo 23. Biyolojik çeşitliliği sürdürmek için korunan alanların toplam yüzey alanına oranı (%)

Biyoçeşitlilik: Koruma Altındaki Alanlar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	2,93	2,96	2,96	3,17	3,37	3,44	3,56	3,61	3,65	3,70	4,72	4,72	4,90	4,96	5,16

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı

Biyolojik çeşitliliği sürdürmek amacıyla koruma altına alınan alanların oranı 1990-2004 yılları arasında neredeyse % 76 artarak ılımlı ve düzenli bir artış ile % 5,16'ya ulaşmıştır.

Atmosfer Kirliliği

Gösterge 27: 1 Dolar gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) başına enerji kullanımı

Türkiye'de hava kalitesi, 1986 tarihli Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğindeki dört çeşit hava kirletici maddenin kısa ve uzun vadeli konsantrasyonuna göre tanımlanan standartlara göre tayin edilmektedir. Yönetmeliğin uygulanma seviyesi her geçen yıl artmaktadır. Diğer yandan, Yönetmeliğin AB normları ile uyumlu olması için gözden geçirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Hava kalitesinin izlenmesinde bazı eksiklikler olmasına karşılık, az sayıda verinin gösterdiğine göre bazı sanayi bölgeleri ve

şehirleri dışında, hava kirliliği büyük şehirlerde bile ciddi bir sorun değildir. Diğer ülkelerde olduğu gibi, hava kirliliğinin temel kaynakları sanayi tesisleri, enerji üretimi ve ulaşımdır.

Son on yıl içerisinde, özellikle büyük şehirlerde yerleşim yerlerinin ısıtılmasında doğal gaz kullanımının yaygınlaşması ve yerel yöneticilerin doğal gaz kullanımını teşvik etme çabaları hava kalitesinin iyileşmesine katkıda bulunmuştur. Doğal gaz Türkiye'deki toplam birincil enerji tüketiminin % 20,6'sını oluşturmaktadır (2002). Benzer şekilde özellikle büyük şehirlerde, metro sistemlerinin genişlemesinin, kurşunsuz benzinle çalışan araç sayısının artmasının, ticari takaslerde LPG kullanımının ve sülfür içeriği azaltılmış kömürün yaygın kullanımının sonucu olarak ulaşımdan kaynaklanan hava kirliliği azalmıştır. .

Türkiye'de enerji tüketimi son yıllarda giderek artarak 2002'de 78,3 milyon ton petrol eşdeğerine (Mtoe) ulaşmıştır. Elektrik enerjisine olan talebin hızla artmasının nedeni devam etmekte olan sanayileşme süreci ve nüfus artışıdır. Elektrik enerjisine olan talep temel olarak termik ve hidrolik kaynaklardan karşılanmaktadır. Ülke içi kaynakları kullanması nedeniyle termik santrallerden enerji üretimi önemlidir. Enerji üretimi ve tüketiminin istenilen düzeye ulaşamamıştır ve Türkiye'de 1 Dolar GSYİH başına toplam birincil enerji arzı OECD ortalamasının gerisindedir (Sürdürülebilir Kalkınma Ülke Raporu, 2002).

Tablo 24. Enerji Yoğunluğu: Uluslararası 1 Dolar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla başına Enerji Kullanımı (kilo petrol karşılığı)

Enerji Yoğunluğu: Her birim GSYİH başına enerji kullanımı (%)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	6,19	5,03	4,89	3,92	5,21	4,65	5,78	5,32	3,27	4,85	8,05	8,76	7,40	6,96

Kaynak: DİE, Enerji Göstergeleri

1 Dolar GSYİH başına enerji kullanımı 1990 ve 2003 yılları arasında dalgalanarak 14 yıllık süre içinde gösterge değeri 3,27 ile 8,76 arasında değişiklik göstermiştir. Bu dalgalanmanın en önemli nedeni Türkiye'deki istikrarsız ekonomik koşullardır. Devalüasyonlar ve döviz oranındaki istikrarsızlığa bağlı olarak hem enerji fiyatlarında hem de GSYİH'de dalgalanmalar olmuştur. Türk Lirası Amerikan Doları karşısında değer kaybettiğinde Türkiye'nin GSYİH'si azalmış ancak enerjinin birim fiyatı artmıştır. Bunun anlamı, enerji fiyatlarından ve ekonomik istikrarsızlıktan etkilenen 1 Dolar GSYİH başına enerji kullanımına ilişkin eğilimler Türkiye'deki çevresel sürdürülebilirliğin durumu ile paralellik göstermeyebileceğidir.

Gösterge 28: Kişi başına karbondioksit emisyonu ve ozon tüketen CFClerin kullanımı

Mayıs 1992'deki New York UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) Hükümetlerarası Müzakere Komitesi toplantısında yapılan görüşmelerde Türkiye bir yandan OECD ülkeleriyle birlikte Ek II listesine alınırken, diğer yandan OECD'ye üye ve geçiş ekonomisine sahip ülkeler arasında Ek I listesine dahil edilmiştir. Türkiye'nin bu düzenlemede sanayileşmiş ülkeler arasında sayılması ve sonuçta bu grubun uymakla yükümlü olduğu kurallara uymak zorunda olması nedeniyle Sözleşmeye taraf olması mümkün olamamıştır. Bununla birlikte, Türkiye UNFCCC sürecini takip etmiş ve her iki listeden de isminin çıkarılması talebiyle, Sözleşmeye taraf olmayı istemiştir. Marakeş Konferansı'nda (2001) Sözleşmenin Ek II listesinin de-

ğiştirilerek Türkiye'nin bu listeden çıkarılması yönündeki karar benimsenmiş ve taraflar Türkiye'nin Sözleşmeye taraf olduktan sonra tanımlayacağı Sözleşme'nin Ek I'ine dahil olan diğer ülkelerden farklı konumunu ve özel koşullarını onaylamaya davet edilmişlerdir. Bu değişiklik ile Türkiye Sözleşmeyi onaylamış ve 24 Mayıs 2004'te taraf olmuştur (Sürdürülebilir Kalkınma Ülke Raporu).

Karbondioksit (CO₂) emisyonları diğer sera gaz emisyonları ile karşılaştırıldığında en yüksek olanıdır. Yakıt tüketimindeki artışa bağlı olarak CO₂ emisyonlarının hem geçmiştekinden hem de tahmin edilen tüketim seviyelerinden yüksek artış hızlarına sahip olması özel dikkat gerektirmektedir.

1995 yılında 2,79 olan kişi başına karbondioksit emisyonu oranının 1995 ve 2001 arasında neredeyse sabit kalmasının ardından yaklaşık % 10'luk bir artışla 2003 yılında 3,26'ya çıkması dikkat çekicidir.

Tablo 25. Karbondioksit emisyonu (kişi başına)

Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonu (Metrik Ton)	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	2,79	3,04	3,2	3,13	3,06	3,38	3,08	3,10	3,26

Kaynak: DİE, Çevre İstatistikleri

Tablo 26. ODP metrik ton cinsinden ozon tüketici CFC'lerin kullanımı

ODP metrik ton cinsinden Ozon tüketici CFC'lerin kullanımı	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	3785	3761	3870	4018	1793	793	733	699	439

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı

Ozon tüketen kloroflorokarbon (ODP (ozone depleting potential) metrik ton) tüketimi 1995 ile 2002 yılları arasında belirgin bir düşüş göstermiştir. 1995'de 3785 metrik ton ozon tüketen kloroflorokarbon kullanılmıştır. Bununla birlikte, tüketim oranı 2001'de 733'e, 2002'de 699'a, 2003'te ise 439'a düşmüştür. Bu alanda belirgin bir şekilde gelişme kaydedilmiştir.

Türkiye Montreal Protokolü'nün 5. maddesindeki ülkelerin birçoğundan önce CFC kullanımını dondurmaya başlamış ve 1997'de UNDP'den üstün başarı ödülü almıştır. Ancak bu başarısına rağmen Türkiye'nin soğutucu gibi bazı ana sektörlerde finansman sıkıntıları bulunmaktadır. Türkiye, Türkiye Soğutucular Projesi'nin hedefleri çerçevesinde 2006 yılına kadar CFC kullanımını tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Gösterge 29: Katı yakıt kullanan nüfusun oranı

Katı yakıt kullanan nüfusa ilişkin veri bulunmamaktadır

Hedef 10. 2015 yılına gelindiğinde güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranının yarıya azaltılması

Türkiye'deki kalkınma politikalarının en önemlilerinden bir tanesi, sürdürülebilir kalkınma ve bölgesel kalkınma amaçları gereğince, temel içme suyuna ve atık sistemi altyapısına erişimi olan nüfusun oranının arttırılmasıdır. Bu maksatla son 15 yıl içinde su arzı ve atık sistemi altyapısına yılda ortalama 1 milyar Amerikan Dolarının üzerinde yatırım yapılmıştır.

İyileştirilmiş su ve yeterli atık sisteminin varlığı hastalık riskini en aza indirmek için esastır. Bu göstergenin diğer sosyo-ekonomik göstergelerle ve yaşam kalitesi ve genel hijyenle yakından ilgili olması nedeniyle sürdürülebilir kalkınmanın en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Gösterge 30: İyileştirilmiş su kaynaklarına sürdürülebilir ulaşım sağlanmış nüfusun oranı, kentsel ve kırsal

En son verilere göre, güvenli içme suyuna ulaşma oranı 1994 ile 2002 yılları arasında 83,1'den 93,6'ya çıkmıştır. 2002 yılında güvenli içme suyuna ulaşma oranı kentsel yerleşim yerlerinde % 99,3, kırsal yerleşim yerlerinde % 85,1'dir.

Tablo 27. Güvenli İçme Suyuna Ulaşabilen Nüfusun Oranı (%)

Güvenli İçme Suyuna Ulaşabilen Nüfusun Oranı (%)	1994	2002	2003
Toplam	83,1	93,6	90,9
Kent	96,1	99,3	99,8
Kır	68,0	85,1	77,0

Kaynak: DİE, Hanehalkı Bütçe Anketi

“Güvenli İçme Suyuna Ulaşım” kavramı “İyileştirilmiş İçme Suyuna Ulaşım”dan farklıdır. Güvenli içme suyu ile ilgili araştırmalar evlerinde şebeke suyu sistemine sahip olan nüfusu temel almaktadırlar. Ortak çeşmeler, sondajlar, korumalı kazma kuyular, ve korumalı su kaynakları güvenli içme suyu kaynakları olarak kabul edilmezler. Bununla birlikte, iki ya da daha fazla hanehalkı tarafından paylaşılan ve bahçede yer alan borulu su sistemi güvenli içme suyu kaynağı olarak kabul edilmektedir. Araştırmalar yaşlılar, çocuk bakım evleri, oteller, hastaneler, hapishaneler, ve askeri kışalaları kapsamamaktadır.

İyileştirilmiş su tanımı zaman içinde değişiklik göstermiştir. Bu nedenle, eski kaynakları kullanarak yapılan karşılaştırmalarda dikkatli olunmalıdır. Türkiye’deki çeşitli çalışmalarda, kullanılan farklı cevap kategorileri de karşılaştırma yapılmasını güçleştirmektedir. Zaman içinde çalışmalar arasında farklılaşmalar olmaması için bu göstergelyi üretebilmek amacıyla gereken soru ve cevap kategorilerinin standartlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Gösterge 31: İyileştirilmiş atık sistemi kullanan kentsel nüfusun oranı

Güvenli bir atık sistemi kullanan nüfusun oranı 1994’te % 67,4’ten 2002’de % 80,2’ye yükselmiştir. Bu iyileşme bu zaman süresi içinde nüfusun da artmış olduğu göze alındığında özellikle önemlidir.

Ankete tuvaleti olan hanehalkları dahil edilmiştir. “Tuvalet” ayrı bir kapısı olan ve tüm insan dışkılarının ve atık suların bir lağım sistemine veya fossteptiğe atıldığı etrafı duvarlarla çevrilmiş bir alandır. Yaşlı evleri, çocuk evleri, oteller, hastaneler, hapishaneler ve askeri kışalalarda yaşayan nüfus bu ankete dahil edilmemektedir. Bu tanımdan dolayı kırsal alanlarda atık sistemini kullanan nüfus yüzdesi oldukça düşüktür. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO, World Health Organisation) dökme sulu tuvalet sistemlerini, basit çukur sistemlerini, ve havalandırmalı iyileştirilmiş çukur sistemlerini güvenli değil iyileştirilmiş atık sistemi olarak kabul etmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün iyileştirilmiş atık sistemi kullanımı tanımına göre 1993 ve 1998’de iki ayrı araştırma daha bulunmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre, Türkiye’deki hanehalklarının % 98,4’ü kanalizasyon sistemine bağlı olan (%59,3), kapalı çukuru olan (% 29,4), veya açık çukuru olan (% 9,7) bir tuvalete sahiptir. 1998 araştırmasına göre ise Türkiye’deki hanehalklarının % 96,3’ü, kanalizasyona bağlı olan (% 67,4), kapalı çuku-

Tablo 28. Güvenli Atık Sistemi Kullanan Nüfusun Oranı (%)

Güvenli Atık Sistemi Kullanan Nüfusun Oranı (%)	1994	2002	2003
Toplam	67,4	81,4	86,5
Kent	85,7	93,5	95,4
Kır	46,3	63,2	72,8

Kaynak: DİE, Hanehalkı Bütçe Anketi

ru olan (% 19), veya açık çukuru olan (% 9,9) bir tuvaletle sahiptir.

Türkiye’de bu gösterge değerinin yüksek olmasına karşılık, özellikle kırsal alanlarda, kanalizasyon kullanımının yanı sıra kapalı ve açık çukur kullanımının hala yüksek düzeylerde olması önemli bir sorundur. Türkiye’de gösterge değerinin yüksek olması nedeniyle hedefe ulaşılacağı kabul edilmektedir. Asıl sorun hizmetlerin kalitesinin ve hijyenin artırılmasıdır. Bu amaçla, şehirlerde kanalizasyon sisteminin kurulması çabaları desteklenirken kırsal alanlarda da fosseptik çukurların ve kanalizasyon sisteminin kullanımının yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Hedef 11. 2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmenin sağlanması

2000 yılı itibarıyla 10,2 milyonu, nüfusu 20,000 veya üzeri yerleşim yerlerinde olmak üzere toplam yaklaşık 14,8 milyon konut olduğu tahmin edilmektedir. Konut sorunu nüfus artışı ve göçlerin sonucu olarak ortaya çıkan plansız kentleşmenin en temel göstergesidir. Kentleşme hızı ekonomik ve sosyal politikalar için önemi korumaya devam etmektedir.

8’inci Plan Döneminde (2001-2005) inşa edilen evlerin sayısının yaklaşık 1,3 milyon olduğu tahmin edilmektedir ki bu sayı aynı dönem için yeni konut ihtiyacı olarak tahmin edilen 2.450.000’den azdır. Karşılanmayan konut ihtiyacının yasadışı inşaatlar ve gecekondular ile karşılandığı tahmin edilmektedir

Üç büyük şehirde bulunan toplam yasadışı inşaat sayısının 2 milyon kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu eğilim ülke geneline yayılarak şehirlerin fiziki görüntüsünü bozmuş ve çevresel kalitesini düşürmüştür.

Gösterge 32: Güvenli bir mülkiyete (sahip olunan veya kiralanın) ulaşan hanehalklarının oranı

Güvenli bir mülkiyete sahip hanehalklarına ilişkin veri bulunmamaktadır.

2. Konuya İlişkin Politikalar

Genel Çevre Sektörü Politika Dokümanları ve Hedef 9

- 2001-2005 yılları kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Yıllık Programlar
- Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, 1999
- Sürdürülebilir Kalkınma Ülke Raporu, 2002
- 1983 tarihli Çevre Kanunu No. 2872
- Temmuz 2003 tarihli AB Müktesebatının Üstlenilmesi İçin Ulusal Program
- 2001 tarihli Ulusal Biyoçeşitlilik Strateji ve Eylem Planı
- 1956 tarihli Orman Kanunu No. 6831,
- 1983 tarihli 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu
- 1988 tarihli 1990-2010 yıllarını kapsayan Orman Master Planı

Hedef 10

- Tüm yerleşim yerlerine su şebekesi vasıtası ile kabul edilebilir kalitede ve sürekli olarak içme suyunun verilmesini sağlamak hedeftir.
- Atık sistemleri ile ilgili hizmetler için tüm hanehalkları için kentsel merkezlerde kanalizasyon sistemine, kırsal alanlarda ise fosseptik sistemine bağlantının sağlanması hedeflenmektedir.
- Finansman için temel kaynak altyapının kurulması amacıyla abonelerden alınacak ücretler olaaktır. Bununla

birlikte, bunların kamu hizmetleri olması nedeniyle ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen fonlar bu tür yatırımlara tahsis edilebilecektir.

Hedef 11

- 1983 tarihli 180 Sayılı Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- 1984 tarihli 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu
- 2001 tarihli 4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun
- 1966 tarihli 775 Sayılı Gecekondu Kanunu
- 1985 tarihli 3194 Sayılı İmar Kanunu

3. Ölçütler ve İzleme Kapasitesi

Çevre istatistikleri ile ilgili olarak temel kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü ve Çevre ve Orman Bakanlığı'dır. Çevreye ilişkin konuların geniş kapsamı nedeniyle çevreye ilişkin veri toplamadaki eksiklikler çevresel değerlendirmelerin yapılmasının önündeki en önemli engellerdir. Çevre ve kalkınmaya ilişkin olarak veri ve bilgi erişim sistemlerinin, çevresel ölçme ve izleme altyapısının, çevre envanterlerinin, istatistiklerin ve standartların iyileştirilmesi

Hedefler ve Göstergeler

Hedef 9: Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek

Gösterge	Temel Yıl	Başlangıç Değeri	Nihai Hedef
Gösterge 25: Ormanların kapladığı alan (%)	1990	13,0	Belirlenmedi
Gösterge 26: Biyolojik çeşitliliği sürdürmek için korunan alanların toplam yüzey alanına oranı	1990	2,93	Belirlenmedi
Gösterge 27: Her Uluslararası 1 dolar gayri safi milli hasıla başına enerji kullanımı	1990	6,19	Belirlenmedi
Gösterge 28.A: Karbon diyoksit emisyonları	1995	2,79	Belirlenmedi
Gösterge 28.B: Ozon tüketen CFClerin kullanımı	1995	3785	Belirlenmedi

Hedef 10: 2015 yılına gelindiğinde güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine ulaşımı sağlanmamış nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması

Gösterge 30: Güvenli su kaynaklarına sürdürülebilir ulaşımı sağlanmış nüfusun oranı, kentsel ve kırsal	1994	83,1	Belirlenmedi
--	------	------	--------------

Hedef 11: 2020 yılına gelindiğinde gecekonduya yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmenin sağlanması

Gösterge 31: Güvenli atık sistemi kullanan kentsel nüfusun oranı	1994	67,4	Belirlenmedi
--	------	------	--------------

rilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevresel verileri organize etmeyi amaçlayan bazı projelerin başlatılmış olmasına karşılık, teknik ve organizasyon sorunları nedeniyle sistematik bir yaklaşım henüz tesis edilememiştir.

Çeşitli çalışmalarda iyileştirilmiş su kaynakları ve iyileştirilmiş atık sistemi kullanımı tanımları için farklı cevap kategorilerinin yer alması karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle, tanımların standartlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

İnsan yerleşimleri konusunda Devlet İstatistik Enstitüsü en önemli bilgi kaynağıdır.

Bazı belediyeler coğrafi bilgi sistemi (GIS, geographical information system) teknikleri kullanarak kendi fiziksel bilgi verilerini geliştirme çabaları göstermektedir.

4. Zorluklar

İnsan sağlığını ve doğal dengeyi koruyan, doğal kaynakların uygun bir şekilde yönetilmesini sağlayan, daha sağlıklı bir doğal, fiziksel ve sosyal çevreye geçişi mümkün kılan ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile uyum içindeki bir ekono-

İzleme İmkanları				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi			x	
Yasal çerçeve tepkisi			x	
Yasaların uygulanması			x	
Mali kaynakların varlığı				x
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi		x		
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci			x	

* Değerlendirme DPT uzmanlarıncı yapılmıştır

mik kalkınma sürecine yönelik arzu edilen ilerleme gerçekleştirilememiştir. Çevre ile ilgili politikalar ekonomik ve sosyal politikalarla etkili bir şekilde bütünleştirilememiş ve ekonomik araçlar uygun şekilde kullanılamamıştır.

Daha açık ifade etmek gerekirse, kadastro çalışmalarının tamamlanmaması, yerleşim envanterlerinin kapsamlı olmaması, çok amaçlı orman idaresi planlamasının yetersizliği, insan mühendisliğinde ergonomik faaliyetlere yeterli önemin verilmemesi, koruma altındaki alanların azlığı ve mali sıkıntılar nedeniyle yıllık ağaçlandırmanın yetersiz olması ormancılık sektörünün temel sorunlarını teşkil etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi hala çevre ile ilgili verilerin toplanması ve izlenmesi için gerekli sistemlerin güçlendirilmesi ve organize edilmesine yönelik çok acil bir ihtiyaç bulunmaktadır. Yerel idarelerin desentralizasyonu ve güçlendirilmesi için halen devam eden reform çabalarının tamamlanmasından sonra, veri toplama ve izleme sisteminin kurulmasına ilişkin sorumluluklar ve ihtiyaçlar belirlenebilecektir.

Kentsel alanlarda suya erişim ile ilgili temel sorun su şebekesi vasıtası ile düzenli ve yeterli içme suyunun sağlanabilmesidir.

Yerel idarelerin kaynakları (mali, teknik, kurumsal kapasite) nüfus artışının yarattığı kentsel hizmetlere olan talep ile orantılı olarak artmamıştır.

Gecekondü bölgelerinde temel zorluklar yasaların uygulanması, düşük gelir düzeyleri, ekonomik istikrarsızlık, işsizlik ve nüfusun gelir seviyesine uygun yasal konut bulunmamasıdır.

İnşaat sayısının kontrolsüz olarak artması özellikle su baskınları, depremler ve yangınlar gibi afetlere karşı koruyucu önlemlerin alınması çabalarını güçleştirmektedir.

Amaç 8: Kalkınma İçin Küresel Ortaklıklar Geliştirme

Hedef 12:

Ulusal ve uluslararası düzeyde iyi bir yönetim, kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasını da içeren açık, kurallara dayalı, tahmin edilebilir, ayrımcı olmayan bir ticari ve finansal sistem geliştirmek.

Hedef 13:

Azgelişmiş ülkelerin ihracatları için tarife ve kota muafiyetleri; ağır borç yükü altındaki yoksul ülkeler için geliştirilmiş borç rahatlatma programları ve ikili resmi borçların iptalini ve ayrıca yoksulluğu azaltmayı hedefleyen ülkeler için daha cömert resmi kalkınma yardımı sağlayarak bu ülkelerin özel ihtiyaçlarını karşılamak

Hedef 14:

Denize kıyısı olmayan ülkelerin ve kalkınmakta olan küçük ada ülkelerinin özel ihtiyaçlarını ele almak.

Hedef 15:

Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek.

Hedef 16:

Kalkınmakta olan ülkeler ile işbirliği içinde, gençler için uygun ve üretken iş imkanları yaratmak için stratejiler geliştirmek ve uygulamak.

Hedef 17:

Kalkınmakta olan ülkelerin önemli ilaçlara makul fiyatlarla ulaşması için ilaç şirketleri ile işbirliği yapmak.

Hedef 18:

Başta bilgi ve iletişim olmak üzere yeni teknolojilerden yararlanmak için özel sektör ile işbirliği içinde olmak.

Hedef 12-13-14-15 Göstergeleri

- 33. OECD/DAC donör ülkelerinin Gayri Safi Milli Hasılasının yüzdesi olarak toplam ve en az gelişmiş ülkelere yönelik Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA)
- 34. OECD/DAC donör ülkelerinin temel sosyal hizmetler için (temel eğitim, temel sağlık, beslenme, temiz su ve atık sistemi) toplam iki taraflı, sektöre ayrılabilir Resmi Kalkınma Yardımının (ODA) oranı
- 35. OECD/DAC donör ülkelerinin karşılıksız ikili ODA oranı
- 36. Kara ile çevrili ülkelerin aldıkları ODA'nın GSMH'larına oranı
- 37. Küçük ada ülkelerinin aldıkları ODA'nın GSMH'larına oranı
- 38. Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yaptıkları toplam ihracatın (silahlar hariç olmak üzere miktar) oranı (gümrüksüz)
- 39. Gelişmiş ülkeler tarafından geliştirmekte olan ülkelerin tarımsal ürünlerine, tekstil ve giyime uygulanan ortalama gümrük tarifeleri
- 40. OECD ülkeleri için Gayri Safi Milli Hasıllarının oranı olarak tarımsal destek hesabı
- 41. Ticaret kapasitesi oluşturmak için sağlanan Resmi Kalkınma Yardımının (ODA) oranı
- 42. HIPC (Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler) karar ve tamamlama (kümülatif) puanlarına ulaşan toplam ülke sayısı
- 43. HIPC (Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler) inisiyatifi altında borç hafifletmesi
- 44. Mal ve hizmetlerin ihracatının yüzdesi olarak borç servisi

Hedef 16 Göstergeleri

- 45. 15-24 yaş arası gençlerde işsizlik oranı, erkek, kadın, ve toplam için

Hedef 17 Göstergeleri

- 46. Satın alınabilir, temel ilaçlara sürekli olarak ulaşabilen nüfusun oranı

Hedef 18 Göstergeleri

- 47. 100 kişi başına düşen telefon hattı ve cep telefonu aboneli sayısı
- 48a. 100 kişi başına düşen kişisel bilgisayar sayısı
- 48b. 100 kişi başına düşen internet kullanıcı sayısı

1. Mevcut Durum ve Eğilimler

Türkiye, 1980'lerin başından itibaren, önceki dönemlere oranla daha dışa dönük bir ekonomik kalkınma stratejisi çerçevesinde yoğun bir reform sürecine girişmiş ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak pazar ekonomisi prensiplerini benimseyip rekabete dayalı ve açık bir makroekonomik yapı oluşturma yönünde önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda, 1980'lerin başında Türkiye'de ekonomik, hukuki ve kurumsal reformlar serisi başlatılmıştır. Bu süreç, dış ticaret rejiminin ve mali sektörün serbestleştirilmesi ile başlamış ve 1989 yılı sonlarında tüm siyasal karar alıcı çevrenin yapısını radikal olarak değiştirecek sermaye hesaplarının serbestleşmesi ile doruğa ulaşmıştır.

Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği anlaşması, EFTA ülkeleri ile Serbest Ticaret anlaşması, GATT ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü üyelikleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) üyeliği, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) üyeliği de ülkenin küresel ticarete entegrasyonunun çok yönlü yapı-

sını göstermektedir. Türkiye'nin başlıca ticaret ortakları, ihracat ve ithalatının yüzde 50'den fazlasını gerçekleştirdiği AB ülkeleridir.

Modern bir kurumsal yapı oluşturmaya yönelik taahhütüne karşın Türkiye ekonomisi reform sürecinin meyvelerini toplayamamıştır. 1990'lı yıllarda, Türkiye ekonomisi artan kamu açıkları, yüksek enflasyon ve istikrarsız büyüme özellikleri göstermiştir. Ülke son on yıl boyunca birisi 1994 ve diğeri 2001'de olmak üzere iki büyük ekonomik kriz yaşamıştır. Bu mali krizlerin sonucu olarak Türkiye ekonomisi ciddi bir daralma yaşamıştır. Küresel gelişmeler nedeniyle ekonomide artan belirsizlikler bu daralmayı daha da yoğunlaştırmıştır. Şubat 2001 krizi sonrası, döviz kurundaki çapa rejimi terk edilmiş ve döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır. Ayrıca, Mayıs 2001'de, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçişi" adıyla yeni bir program yürürlüğe konmuştur. Ekonomik program kapsamındaki politikalar sürdürülebilir büyüme ve istikrarlı bir ekonomik çevre oluşturmayı hedeflemektedir. Bu politikalar üç temel unsur bulunmaktadır; güçlü bir mali düzenleme, köklü yapısal reformlar ve fiyat istikrarı odaklı para politikası.

2001-2004 süresince yapısal reformlara paralel olarak sıkı bir şekilde uygulanan ekonomik program sonucu, dış şoklara rağmen (Irak savaşı, 11 Eylül terörist saldırısı) makro-ekonomik istikrara ulaşılmıştır. Bu bağlamda, ekonomik hayatın hemen hemen tüm alanlarını kapsayan yapısal reformlar uygulamaya konulmuştur. Bu alandaki çabalar üç temel unsura

dayanmaktadır; kamu sektörü reformu, mali sektör reformu ve özel sektörün rolünün artırılması.

Kamu sektörü reformu verimliliği arttırmayı, iyi yönetişimi ve idari kapasitenin artırılmasını, bütçe yönetiminde disiplinin uygulanmasını, ekonomide şeffaflığı ve sorumluluğu artırmayı hedeflemektedir. Bu reformlar kamu istihdamında rasyonelliğin sağlanmasından sosyal güvenlik ve tarım gibi reformlara uzanmaktadır. Kamu sektörü reform programı ayrıca kamu harcamaları ve vergi reformları yolu ile kamu hesaplarının orta vadeli sürdürülebilirliğinin temelini oluşturmaktadır

Mali sektör reformları, düzenleyici ve denetleyici çerçeveyi güçlendirmeyi, bankacılık sektöründe verimliliği ve rekabeti teşvik etmeyi, güvenilir bankacılık uygulamalarını kolaylaştırmayı ve böylelikle sektörde güven tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bugün, bankacılık sistemindeki istikrarın sağlanlaştırılmasıyla, Basel Prensipleri ve AB normları ile tamamen uyumlu yeni bir bankacılık kanununun yakın bir gelecekte yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Bu kanun taslağı üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Özel sektörün rolü büyüdükçe Türkiye ekonomideki iletişim, enerji, petrol ve doğalgaz, sivil havacılık, tütün gibi pek çok kilit sektörü büyük ölçüde serbestleştirmiş, bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurullar oluşturmuştur. Yatırıma uyumlu bir çevre yaratmak amacıyla, doğrudan yabancı yatırım kanunuyla ülke içi yatırımların teşviki ve bürokrasinin azaltılması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye dikkate değer bir değişim sürecinden geçmektedir. Ekonomi üç yıllık bir dönemde neredeyse %26'lık bir büyüme sergilemiştir. 2004 yılında büyüme %10'a ulaşmış ve Türkiye'yi dünyada en hızlı büyüyen ekonomiler arasına yerleştirmiştir. Bu gözle görülür büyüme hızlı enflasyon düşüşü ile birlikte gerçekleşmiştir. Son otuz yıl içinde ilk kez TÜFE enflasyonu tek rakamlı seviyeye inerek 2004 yılı sonunda %9.3'e düşmüştür. Kamu borçlanmasında faiz oranları önemli derecede azalırken vade süreleri artmıştır. Kamunun kayıtlı net borç stoğu önemli derecede azalmış

tır. ve 2004 yılı sonu GSMH'nin %63.5'ine inmiştir. Böylece sadece üç yıllık zaman içinde GSMH'de %25'lik bir iyileşme sağlanmıştır. Özetle, tüm ekonomik göstergeler iyi yönde değişmişerek başarılı bir ekonomik performans sergilenmiştir.

Mali krizler iflaslar ve iş kaybı ile sonuçlanmaktadır, dolayısıyla geçmişte yaşanan makro-ekonomik istikrarsızlık işsizlikteki dalgalanmayı da açıklamaktadır. Türkiye'nin işsizlik rakamları %6.5 ve 10.5 arasında dalgalanmaktadır. İşgücü piyasasındaki gelişmeler dikkate alındığında 2002'den beri devam eden yüksek büyüme eğiliminin istihdam rakamlarına yansımadağı gözlemlenmektedir. Türkiye'de işsizlik oranı 2002 yılına göre 0.2 puan artarak 2003 yılında %10.5 düzeyine yükselmiştir. Tarım dışı sektördeki işsizlik oranı geçen yıldaki düzeyini koruyarak %15 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal alandaki işsizlik oranı 0.8 puan artarak %6.5 düzeyine ulaşmıştır. Genç eğitimli nüfus arasındaki işsizlik oranı 2002 yılındaki %29.1'den 2003 yılında %27.8'e düşmüştür. Aynı zamanda, işgücüne katılma oranı geçen bir önceki yıldaki düzeyinden 1.3 puan azalarak 2003 yılında %48.3 olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılı içinde işsizlik oranı bir önceki yıla göre 0.2 puanlık küçük bir azalmayla %10.3 olarak tespit edilmiştir. Aynı yıl içinde, iş gücüne katılma oranı %48.7 olarak gözlenmiştir (2003 yılının aynı dönemi için %50.5).

Hedef 12: Ulusal ve uluslararası düzeyde iyi bir yönetim, kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasını da içeren açık, kurallara dayalı, tahmin edilebilir, ayrımcı olmayan bir ticari ve finansal sistem geliştirmek.

Türkiye, BDT ülkelerine ve bölge içindeki diğer ülkelere önemli yardımlarda bulunmuştur. Türk İşbirliği Ajansı (TAC) Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) içinde kalkınmakta olan ülkeler için teknik yardım programları düzenlemek üzere 1980'lerde kurulmuştur. 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) bağımsızlığını yeni kazanmış Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlardaki ülkelere teknik yardım sağlamak üzere yasal bir birim olarak kurulmuş-

tur. Kurulduğu günden beri TİKA, esasen Türkiye'nin de komşuları olan, bağımsızlığını yeni kazanan gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkiye TİKA'nın kurulmasıyla teknik yardım veren (donör) bir ülke haline gelmiştir. 1992-2004 arasında TİKA pek çok ülkede 2959 mali ve teknik yardım projesini tamamlamıştır. TİKA ülkelerin talepleri doğrultusunda eğitim programları düzenlemiş ve bu ülkelere uzman desteği sağlamıştır. TİKA'nın sağlamış olduğu mali ve teknik yardımın toplam tutarı, 1992-2004 dönemi için, yaklaşık olarak 200 milyon Amerikan Dolarıdır. Türkiye Güney-Güney İşbirliği prensipleri çerçevesinde küresel işbirliklerini geliştirmek arzusundadır.

Gösterge 33. OECD/DAC donör ülkelerinin Gayrı Safi Milli Hasılasının yüzdesi olarak toplam ve en az gelişmiş ülkelere yönelik Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA)

(Gösterge 36, 37, 42 ve 43 Türkiye'ye uygulanabilir değildir ve 35, 38, 39, 41 ile ilgili veri bulunmamaktadır)

Hedef 15: Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek.

Bütçenin artan finansman gerekliliği ile beraber Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrası yapısı kötüleşen bankacılık sisteminin yeniden yapılanmasıyla ortaya çıkan ek masraflar 2001 iç borç miktarının

önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Ayrıca, ekonomik daralmanın ve kriz süresince Türk Lirasındaki büyük değer kaybının sonucunda dövizle bağlı borç stoğu artmış, genel kamu borç stoğunun GSMH'ya oranı 2000 yılındaki yüzde 65.4'den 2001 yılında yüzde 102.6'ya yükselmiştir.

İzleyen yıllarda, ekonomik programın kurallara bağlı bir şekilde uygulanması piyasaları olumlu şekilde etkilemiştir. Siyasi istikrar ve mali disiplin sağlanmış, uygulanan borçlanma stratejisi ile genel kamu borç stoğunun GSMH'ye oranı 2001 yılına göre 13.1 puan azalarak 2002 yılında

%89.5, 2002 yılına göre 9.3 puan düşerek 2003 yılında %80.2 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye geliştirmekte olan ve borçlanmış ülkelerin yatırım ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş çok taraflı kurumlara içtenlikle katılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye aşağıdaki kurumlara belirtilen miktarlarda donör ülke olarak katkı yapmaktadır:

KURUM

TAAHHÜT (milyon)

Asya Kalkınma Bankası	178.9 USD
Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası	230 Avro
Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası	207.3 Avro
Tarımsal Kalkınma için Uluslararası Fon	5 USD
Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası	1,004 USD
Çok Yönlü Yatırım Garanti Ajansı	8.8 USD
Uluslararası Finans Kurumu	14.5 USD
Uluslararası Kalkınma Ajansı	128.5 USD
İslam Kalkınma Bankası	626 ID
Kara Deniz Ticaret ve Kalkınma Bankası	49.5 SDR
Uluslararası Para Fonu	964 SDR

Tablo 29. Gayri Safı Milli Hasıla yüzdesi olarak net ODA miktarı

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Net ODA/GSMH %	0,040	0,034	0,032	0,041	0,043	0,039	0,027

Kaynak: DİE ve DPT

Gösterge 40: OECD ülkeleri için Gayri Safi Milli Hasılatlarının oranı olarak tarımsal destek hesabı

Gösterge 44. Mal ve hizmet ihracatının yüzdesi olarak borç servis oranı

Hedef 16: Kalkınmakta olan ülkeler ile işbirliği içinde, gençler için uygun ve üretken iş imkanları yaratmak için stratejiler geliştirmek ve uygulamak

Türkiye’de gerek işgücünün eğitim ve verimlilik düzeyi gerekse de işgücüne katılım ve istihdam oranları, özellikle de kadınlar için, oldukça düşüktür. Diğer taraftan, işsizlik oranı, tarım sektörünün istihdam içindeki payı ve kayıtdışı istihdam oranı yüksektir. Eğitim sistemi ve işgücü piyasası arasındaki bağlantının tam olarak kurulamaması ve işgücü piyasasının esnek olmayan yapısı dolayısıyla işgücü piyasasında arz talep uyumsuzluğu mevcuttur.

İşgücü içinde yüksek paya sahip tarım sektöründe, artan rekabetle birlikte işgücünün bu sektörden kaçışı artmaktadır. Bu süreç, kırdan kente göçen niteliksiz genç işgücü için yeterli iş imkanı yaratılamamasından dolayı işsizlik oranında artışa neden olmaktadır.

Öncelikli hedef, yoksul yanlısı stratejiler yoluyla işsizliği azaltmak için güvenilir ve istihdam odaklı büyüme ortamının sağlanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için, özellikle kadınla-

ra ve gençlere yönelik uygulanması amaçlanan politikalar şunlardır: işgücü piyasasında karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak; işgücü politikası ile mesleki eğitim arasında uyum sağlamak; işgücünün niteliklerini artırırken aynı zamanda istihdamı da artıracak aktif bir istihdam politikası izlemek; yeni iş alanları yaratma ve girişimcilik kapasitesine sahip KOBİ’leri desteklemek; iş yaratan ve gelir arttıran kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek.

Türk girişimcilerinin gelişmekte olan bir çok ülkede gençliğe yeni iş alanları yaratacak doğrudan yatırımları bulunmaktadır. Ayrıca, bu çalışmalar işsizlik oranını düşürme konusunda yurt içindeki genç nüfusa da katkıda bulunacaktır.

Tablo 30. Tarıma Yapılan Tahmini Toplam Destegin GSMH’ya Oranı (%)

1986 - 88	2001 - 2003	2001	2002	2003
3,57	4,09	2,89	4,44	4,41

Kaynak: OECD, Agricultural Policies 2004 at a Glance

Tablo 31. Toplam Borç Servisi (mal ve hizmet ihracı + faktör geliri yüzdesi olarak)

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
%	33,25	32,91	34,53	30,03	33,23	31,26	24,27	23,10	29,06	38,16	40,68	46,34	50,32	38,41	32,62

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve DPT

Gösterge 45. 15-24 yaşlar için İşsizlik Oranı, Erkek, Kadın ve Toplam için

Hedef 17: Kalkınmakta olan ülkelerin önemli ilaçlara makul fiyatlarla ulaşması için ilaç şirketleri ile işbirliği yapmak

Gösterge 46. Satın alınabilir, temel ilaçlara sürekli olarak ulaşabilen nüfusun oranı

- Bu gösterge için Türkiye neredeyse hedefe ulaşmış görünmektedir.

Hedef 18: Başta bilgi ve iletişim olmak üzere yeni teknolojilerden yararlanmak için özel sektör ile işbirliği içinde olmak,

Bilgi toplumuna dönüşümden Türkiye'nin beklediği nihai fayda, ekonomik ve sosyal hayatın en değerli girdisi olan bilgiyi etkili bir şekilde kullanarak kaynakları ve maliyet etkinliğini artırıp uluslararası rekabetin ve sosyal refahın geliştirilmesidir.

Bu dönüşümün en önemli aracı "Türkiye e-Dönüşüm Projesi"dir. Bu Proje kapsa-

minde, politika ve stratejilerin oluşturulması, teknik altyapı ve bilgi güvenliği, eğitim ve insan kaynakları, hukuki altyapı, standartlaştırma, e-yönetim, e-sağlık ve e-ticaret bilgi toplumuna dönüşüm sürecinin temel bileşenleri olarak kabul edilmektedir.

Türkiye e-Dönüşüm Yönetim Kurulu, Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası Dokümanı'nı benimsemiştir. Bu doküman ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının beraber çalışmaları kadar Türkiye e-Dönüşüm Projesi Danışma Kurulunun katkılarıyla da hazırlanmıştır.

Türkiye e-Dönüşüm Projesinin en önemli bileşeni e-devlettir. Bu bağlamda, yurttaşlık ve meslek gereksinimleri gözetilerek, kullanıcıların tek bir noktadan entegre kamu hizmetlerine ulaşabilmelerini sağlayan bir e-devlet portalı öngörülmüş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

İnternet kullanıcılarının sayısının artması ve bilgi toplumu için yeterli insan kaynağının oluşturulmasını sağlamak üzere eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Türk Telekom A.Ş. arasında bir protokol imzalanmıştır. Buna göre, 2005 yılı sonu itibarıyla yurt çapında 42534 okula ADSL (Asymmetric Digital Subscribers Line) ile internet hizmeti sağlanacaktır.

Tablo 32. İşsizlik Oranları

Göstergeler		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İşsizlik Oranı (%)	Toplam	8,0	8,2	8,5	9,0	8,6	7,6	6,6	6,8	6,9	7,7	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3
	Erkek	7,8	8,7	8,8	8,8	8,8	7,8	6,9	6,5	6,9	7,7	6,6	8,7	10,7	10,7	10,5
	Kadın	8,5	7,1	7,7	9,3	8,1	7,3	6,0	7,8	6,8	7,6	6,3	7,5	9,4	10,1	9,7
15 - 24 yaş arası İşsizlik Oranı (%)	Toplam	16,0	15,3	16,3	17,8	16,0	15,6	13,5	14,3	14,1	15,0	13,1	16,2	19,1	20,5	19,7
	Erkek	16,6	17,5	17,9	18,7	17,5	16,9	14,8	14,0	14,9	15,6	13,7	17,1	20,3	21,4	20,1
	Kadın	15,0	11,7	13,5	16,0	13,4	13,1	11,1	15,0	12,8	14,0	11,8	14,4	17,1	18,9	18,8

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 33. Satın alınabilir, temel ilaçlara sürekli olarak ulaşabilen nüfus (%)

	1999
Satın alınabilir, temel ilaçlara sürekli olarak ulaşabilen nüfus (%)	95 - 100

Kaynak: UNDP, İnsani Kalkınma Raporu, 2003

Cep telefonu abonesi sayısının artması sayesinde Türkiye'de iletişim son on yıl içinde kolaylaşmıştır. Türkiye'de üç GSM operatörü bulunmakta ve hepsi de özellikle bilişim ve iletişim teknolojilerindeki yenilikleri daha çok kişiye ulaştırmaya çalışmaktadır. Buna karşın, Türkiye'de gerek cep telefonu gerekse sabit telefon hatlarındaki iletişim fiyatlarının gelişmiş ülkelerdekinden daha pahalıdır. Telekomünikasyon sektörünün serbestleşmesi ve GSM sektöründeki rekabet nedeniyle, bilgiye ve iletişime ulaşım özel sektörün katkısıyla birlikte daha da ucuzlayacaktır.

Gösterge 47. Telefon Hattı sayısı (100 kişi başına)

Gösterge 48a. 100 Kişi başına kullanılan kişisel bilgisayar

Gösterge 48b. 100 Kişi başına internet kullanımı

2. Konuya İlişkin Politikalar

Uzun dönemli strateji çerçevesinde hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi, Türkiye'nin belli başlı orta vadeli ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönelik Türkiye'nin yaklaşımını ortaya koyan en temel belgedir. Türkiye'nin temel hedef ve öncelikleri 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi tarafından belirlenen orta-vadeli stratejiye dayanmaktadır. Ön Ulusal Kalkınma Planı Stratejisi (2004-2006) ve orta vadeli stratejinin bir parçası olan AB Katılım Öncesi Ekonomik Programı (2005-2007) AB perspektifiyle hazırlanmıştır.

AB'ye katılım öncesi süreçte orta vadeli ekonomik programın hedefleri şunlardır:

- Yüksek büyüme performansının sürdürülmesi,
- Tek haneli enflasyonu korumak ve faiz oranlarındaki düşüşü sürdürmek,
- Net borç büyüklüğünün GSMH'ya oranını daha da düşürmek

- Program dönemi sonunda bütçeyi genel bir dengeye getirmek,
- Sosyal güvenlik sisteminde esaslı bir denge sağlamak amacıyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve işsizliği azaltırken yatırım iklimini geliştirecek yapısal reformları yürürlüğe koymak.

Bu bağlamda, mali politikanın hedefi, kamu borç büyüklüğünün milli gelire oranının düşürülmesi; kamu açıklarının sürekli bir şekilde azalması; dengeli bir bütçe yapısının garanti altına alınmasını; sürdürülebilir büyüme ortamını ve enflasyondaki düşüş sürecini desteklemektir. Kısa vadede enflasyonun hedeflenen düzeye indirilmesi ve orta vadede de fiyat istikrarının korunması için para politikası uygulanacaktır. İlerideki dönemde dalgalı kur rejimi devam ettirilecek ve kur oranı piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlenecektir. Enflasyona karşı önlemleri desteklemek amacıyla ücret politikası kısa vadedeki enflasyon hedefleri gözetilerek belirlenecektir. Gelir politikası, orta vadede fiyat istikrarı, üretkenlik ve kârlılık parametreleri gözetilerek belirlenecektir. Bu politik çerçevede, ortalama yıllık GSMH büyüme hızının %5lik potansiyel düzeye ulaşması ve Program dönemi boyunca enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesi beklenmektedir.

3. Ölçütler ve İzleme İmkanları

Ana veri kaynakları istatistikler, raporlar ve DPT, DİE, Türkiye Cumhuriyeti Telekomünikasyon Kurumu ve Türkiye Merkez Bankası tarafından üretilen ilgili belgelerdir. Uluslararası veri kaynakları temel olarak Dünya Bankası, IMF, OECD ve WTO'nun istatistiklerinden sağlanmaktadır.

Türkiye telekomünikasyon kapasitesini sabit telefon hatları, GSM ve internet kul-

lanımı ile izleyebilmektedir. Ayrıca, Türkiye işsizlik oranını DİE'nin çalışmaları sayesinde tespit edebilmektedir. Ülkenin borçlanması ile ilgili istatistiklere ulaşmak kolaydır, fakat Türkiye'nin yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı miktarı (ODA) açık değildir. Türkiye yakın zamanda kalkınma yardımı sağlayan ülke olarak kalkınma işbirliğine dahil olduğu için resmi kalkınma yardımı miktarı ve yardımın izlenmesi yeterince koordine edilememektedir. Resmi Kalkınma Yardımlarının sektörel dağılımı henüz tam olarak tespit edilememektedir. Resmi Kalkınma Yardımlarına yönelik işlevsel bir koordinasyon mekanizması oluşturma çabaları sürmektedir.

Tablo 34. 100 Kişi Başına Düşen Telefon Hattı Sayısı

Yıl	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
100 Kişi Başına Düşen Telefon Hattı	20,2	21,4	22,7	24,3	25,8	27,0	27,3	27,6	27,2	26,8	26,8
100 Kişi Başına Cep Telefonu Abonesi	0,14	0,54	1,1	2,31	5,16	11,6	22,2	26,6	33,5	39,6	48,6

Kaynak: Türkiye Telekomünikasyon Kurumu İstatistikleri, 2005

Tablo 35a. Kişisel Bilgisayar Kullanımı

Yıl	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Hedef 2015
Kişisel Bilgisayar Kullanıcı Sayısı	790	920	1100	1300	1700	2200	2500	2700	3000	14100
100 Kişi Başına Kişisel Bilgisayar Kullanımı	1,3	1,49	1,1	2,31	5,16	11,6	22,2	26,6	33,5	17,2

Kaynak: BM Bin Yıl Kalkınma Göstergeleri Veri Bankası

Tablo 35b. 100 Kişi Başına İnternet Kullanıcısı

Yıl	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Hedef 2015
100 Kişi Başına İnternet kullanıcı sayısı	900	1500	2500	4000	6000	10000	22000
100 Kişi Başına İnternet kullanımı (%)	1,35	2,22	3,65	5,76	8,52	14,01	27,0

Kaynak: Türkiye Telekomünikasyon Kurumu İstatistikleri, 2005

4. Zorluklar

- Dünyadaki gelişmelerden kaynaklanan artan ekonomik belirsizlikler Türkiye'deki ekonomik istikrarsızlığı artırmaktadır. Dünya ekonomilerinin karşılaştığı en önemli riskler değişken ve yüksek petrol fiyatlarıyla beraber ABD Dolarındaki belirsizliktir. 2004 yılında artan petrol fiyatları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Yüksek petrol fiyatlarının olumsuz etkisi Türkiye ekonomisi üzerinde de gözlenmiştir. Buna karşın bu etki sınırlı olmuştur. Güçlü makro-ekonomik politikalar sayesinde, artan petrol fiyatları pek çok ülkede yüksek enflasyona yol açarken, Türkiye 2004 yılı içinde enflasyonunu tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır. 2004 yılı içinde Avro karşısında ABD Dolarının ani gerilemesi dikkate değer sayıda ülke için başka bir risk oluşturmuştur. Değeri azalan ABD Doları özellikle Avrupa'daki bir çok ülkede önemli kayıplara yol açmışken, bu ülkelerin çoğu ile mukayese edildiğinde Türkiye'de bu durum daha az kayıpla atlatılmıştır. Ayrıca, 2004 yılından beri Türkiye'nin de dahil olduğu piyasa ekonomileri, uygun mali piyasa koşullarından faydalanmıştır. Yükselen piyasaların tahvillerine yönelik faiz oranındaki artış ile birleşen bol küresel likidite Türkiye avrobond'larına olan talebin güçlü olmasını sağlamıştır. Böylelikle Türkiye 2005 için avrobond finansman planının üçte ikisini çoktan tamamlamıştır.
- Borç sarmalı yükü, makro-ekonomik istikrarsızlık oluşturan diğer bir önemli zorluktur. Yüksek kamu borcu birçok yükselen piyasa ekonomisi için ciddi bir problem oluşturmaktadır. Türkiye de yüksek kamu borç sorunu ile uğraşmaktadır. Buna karşın, Türkiye'nin kamu borcu azalma eğilimindedir. Kamu borçlanmasını

azaltmak için sıkı para politikası uygulanmaktadır. Borçlanma yapısının niteliği artarken, ortalama borç vadeleri uzamıştır. Devletin borçlandığı faiz oranları önemli ölçüde azalmıştır. Kamu borçlarının dalgalı kur rejimine ve dövizle endeksli payının düşmesi umut vericidir. Türkiye 2001 yılında %56 olan dövizle ölçülen toplam borcunu 2005'in ilk dönemlerinde %39 seviyesine indirmiştir.

- Devletin, eğitim ve sağlık gibi, sosyal harcama kalemleri için yeterli kaynak sıkıntısı çekmesi yoksulluk ve az gelişmişliği azaltma çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, yatırım harcamaları kalkınma için zaruri yatırımlara yönlendirilmiştir. Bu çeşit yatırımlar Bin Yıl Projesi Raporu'nda bahsedildiği gibi sınıflandırılabilir: kırsal kalkınma, kent- sel kalkınma, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, çevre, bilim, teknoloji ve yenilikler. Yatırım harcamalarında bu tür bir sınıflandırmanın yapıldığını söylemek Türkiye için mümkündür.

- Bu çabaların yanı sıra ülkeler kurumsal reform yapmaya büyük önem vermeli, sağlam politikalar uygulamalı ve sorumluluklarını geliştirme yönündeki çabalarını arttırmalıdır. Bu reformların yapıldığı ve sağlam politikaların geçerli olduğu ülkelerde kalkınma hedeflerine ulaşma bağlamındaki çabalar daha olumlu sonuçlanacaktır.
- Az gelişmiş ülkeler için bir diğer zorluk karşılaştıkları büyük afetlerdir. Bu ülkelerin bu tip durumlarda başarılı bir afet yönetimi göstermeleri çok zordur.
- Gelişmiş ülkelerin Resmi Kalkınma Yardımlarını (ODA) GSMH'lerinin %0.7'sine çıkarma konusundaki isteksizlikleri kalkınma için küresel işbirlikleri oluşturmak amacı önündeki bir engeldir. Maalesef, 2004 yılı sonu itibarıyla sadece beş ülke yaptıkları ODA miktarını GSMH'lerinin binde 7'sine ulaştırmıştır. Gelişmiş ülkeler Monterrey Konsensüsü çerçevesinde yaptıkları ODA miktarını artırmalıdır.

İzleme Kapasitesi				
İzleme Esasları	Değerlendirme			
	Güçlü	Orta	Zayıf ama Gelişmekte	Zayıf
Politika ve strateji tepkisi	x			
Yasal çerçeve tepkisi	x			
Yasaların uygulanması		x		
Mali kaynakların varlığı			x	
Veri toplama kapasitesi		x		
Bilginin kalitesi		x		
İstatistiksel izleme imkanı			x	
İstatistiksel analiz imkanı			x	
Verinin ayrıntı düzeyi			x	
İzleme ve değerlendirme mekanizmaları			x	
Kamu bilinci		x		

Ulusal İstatistiklere Bir Bakış

	Göstergeler ve Veri Kaynakları	En son veri ve sorumlu kuruluş	Periyodu	Veri Çeşitliliği
1.A	Günde 1 ABD Doları altında geliri olan Nüfus oranı (Hanehalkı Bütçe Anketi)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
1.B	Ulusal yoksulluk sınırının altında yaşayan Nüfus oranı (Hanehalkı Bütçe Anketi)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
2	Yoksulluk açığı oranı (Hanehalkı Bütçe Anketi)	2002, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
3	En düşük sıralı % 20'lik gelir grubunun toplam tüketim içindeki payı	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
4	5-yaş altı çocuklarda yaşa göre düşük kilolu çocukların sayısı	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü	5 yıl	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
5	Gerekli olan asgari enerji tüketimi seviyesinin altında beslenen Nüfus oranı	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2003 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
6	İlköğretime kayıt oranı (İdari veri)	2004, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Cinsiyet, Kentsel, Kırsal, Bölgesel
8	15-24 yaş aralığındakilerin okur-yazar oranı (Hanehalkı İşgücü Anketi)	2004, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Cinsiyet, Kentsel, Kırsal, Bölgesel
9.A	İlköğretime devam eden kız çocukların erkek çocuklara oranı (İdari veriler)	2004, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
9.B	Orta eğitime devam eden kız çocuklarının erkek çocuklara oranı (İdari veriler)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
10	15-24 yaş aralığındaki okur-yazar kadınların erkeklere oranı (Hanehalkı İşgücü Anketi)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
11	Tarım dışı sektörlerde istihdam edilen kadınların oranı (Hanehalkı İşgücü Anketi)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
12	Kadın Parlamenter oranı (İdari Veri)	2002, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)		
13	5-yaş altı Ölüm oranı	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü	5 yıl	Cinsiyet
14	Bebek Ölüm oranı	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü	5 yıl	Cinsiyet

	Göstergeler ve Veri Kaynakları	En son veri ve sorumlu kuruluş	Periyodu	Veri Çeşitliliği
15	Kızamığa karşı aşıl原因an çocuk oranı	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü	5 yıl	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
17	Eğitimli sağlık personeli gözetiminde yapılan doğum oranı (Hanehalkı Nüfus ve Sağlık Anketi)	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü	Yıllık	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
18	15-24 yas aralıgındaki hamile kadınlar arasında gorulen HIV/AIDS oranı	2004, T.C. Sağlık Bakanlığı	Yıllık	
19	Doğum kontrol yöntemleri arasında kondom kullanma oranı	2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü	5 yıl	Kentsel, Kırsal, Bölgesel
25	Orman Alanının toplam alana oranı (İdari Veriler)	1997, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı		Kentsel, Bölgesel
26	Bio çeşitlilik: Koruma altında bulunan toplam alan (İdari Veriler)	2004, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı	Yıllık	
27	Enerji yoğunluğu: GSYIH'nin her birimine düşen enerji kullanımı (İdari veriler)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	
28.A	Kişi başına düşen karbondioksit oranı (metrik ton) (İdari veri)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	
28.B	ODP Metrik ton cinsinden ozon tüketici CFC'lerin kullanımı	2003, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı	Yıllık	
30	Sağlıklı içme suyuna ulaşabilen Nüfus oranı (Hanehalkı Bütçe Anketi)	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
33	GSMH yüzdesi olarak net ODA miktarı	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	
31	İyileştirilmiş atık sistemi kullanan kentsel nüfusun oranı	2003, Devlet İstatistik Enstitüsü	2002 yılından itibaren Yıllık olarak	Kentsel, Kırsal
45	15-25 yas aralıgında işsizlik oranı (Hanehalkı İşgücü Anketi)	2004, Devlet İstatistik Enstitüsü	Yıllık	Cinsiyet, Kentsel, Kırsal, Bölgesel
47.A	100 kişi başına düşen telefon hattı kullanıcı sayısı (İdari veri)	2004, Türkiye Telekomünikasyon Kurumu	Yıllık	
47.B	100 kişi basına düşen cep telefonu kullanıcı sayısı (İdari veri)	2004, Türkiye Telekomünikasyon Kurumu	Yıllık	
48.B	100 kişi basına düşen internet kullanıcı sayısı (İdari veri)	2004, Türkiye Telekomünikasyon Kurumu	Yıllık	

Bibliyografya

Buğra A. ve Keyder Ç., **New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey [Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi]**, UNDP, Ankara, 2003.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi**, 1994

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi**, 2002

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı Bütçe Anketi**, Ankara, 2002

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı Bütçe Anketi**, Ankara, 2003

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Bülten**, Ankara, 13.10.2003.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Yoksulluk Raporu**, Ankara, 2003.

Devlet İstatistik Enstitüsü ve Dünya Bankası, **Türkiye: Ortak Yoksulluk Değerlendirmesi Raporu**, Ankara, 2004.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Improvement of Income Distribution and Alleviation of Poverty [Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksulluğun Azaltılması]**, Ankara, 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Ön Ulusal Kalkınma Planı**, Ankara, 2003.

Hacettepe Üniversitesi, **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1998**, Ankara, 1999

Hacettepe Üniversitesi, **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003**, Ankara, 2004

UNDP, **İnsani Gelişme Raporu**, 2003.

Dünya Bankası, **Hanehalkı Tüketim ve Gelir Anketi**, 2001, aktaran: Dünya Bankası Raporu: 24185.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Uzun Vadeli Strateji ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 2000

Devlet Planlama Teşkilatı, **Katılım Öncesi Ekonomik Program**, Ankara, 2004

Türkiye - UNICEF Ülke İşbirliği Programı (2001–2005)

Çevre Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınma Ülke Raporu**, Ankara, 2002

Devlet Planlama Teşkilatı, **Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Ankara, 1999

The Impact of Globalization on the Turkish Economy [Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Katkısı], CBT, Haziran 2002

OECD, **Agricultural Policies 2004 at a Glance [Tarım Politikalarına Bir Bakış 2004]**, 2005

Devlet Planlama Teşkilatı, **Orta Vadeli Program**, Ankara, 2005

Fotoğraf: Onur Tokcan (AFSAD)
Tasarım: ArgosReklam
Baskı: Koza Yayın Dağıtım ve Ticaret A.Ş.

